

MY NAME IS LEGION LITERATURE AND GENEALOGY IN ANTÓNIO LOBO ANTUNES

Aino Rinhaug

Post-Doctoral Research Fellow (RCN)

University of Oslo | IGRS School of Advanced Studies

Recommended citation || RINHAUG, Aino (2010): "My Name Is Legion Literature and Genealogy in António Lobo Antunes" [online article], 452°F. *Electronic journal of theory of literature and comparative literature*, 2, 48-61 [Consulted on: dd / mm / yy], < <http://www.452f.com/index.php/en/aino-rinhaug.html> >.

Illustration || Caterina Cerdá

Article || Received on: 09/10/2009 | International Advisory Board's suitability: 02/12/2009 | Published on: 01/2010

License || Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 2.5 License.

Abstract || The present contribution seeks to examine the topic of “national identity and literature” by focusing on how a collective – family or nation – is constituted by a number of “power relations.” These “power relations”, in turn, are produced, or created by the collective as a whole and could be said to represent the frontiers of the group at any given time. When these considerations are brought into a work of fiction, it becomes clearer that the relations in question are of a discursive nature. Discourse is power and, as such, disciplinary of both of the collective as well as of each individual within the group. As an example of this kind of discourse, the analysis focuses on the novel, *O meu nome é Legião*, by Portuguese author, António Lobo Antunes.

Key-words || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | National identity | Family theory | Power relations | Discourse | Autopoiesis | Genealogy.

Vou inventando infâncias. A minha já a esgotei.
António Lobo Antunes

0. Introduction

In light of how today's worldly climate, including all disciplines of inquiry, is largely governed by postmodern "undecidables" (Connor 1997: 29), the importance attached to the question of "identity" and "nation" becomes all the more evident. Or, the two concepts seem as intricately connected as they are indeed incongruent counterparts. The present essay seeks to take into consideration how both identity and nation come to play a significant part in the constitution of contemporary literature. Moreover, in the face of an increasing sense of historical discontinuity, literature is forced to engage with a bewildering conception of self, belonging and the role of writing. If the quest for "national identity" entails a negotiation across borders of all kinds, then the same pursuit could be seen as directing the writing of literature beyond established genre frontiers, say, for example of post-colonialism. The assumption is, furthermore, that contemporary literature is pushing further into the muddy waters of postmodernism toward that which seems to refute a "name" or definition. In other words, these ongoing explorations of borders take the negotiations over the signification of national identity into a new territory. My investigation will relate these preliminary reflections to the question of "voice," "space" and "narration" in order to see how new genealogies (hence borders), or family constellations are created. If a "family" is understood as a representative fragment of a "nation," then "identity" is broadly conceived as subjectivity belonging to a line of historical and discursive – hence genealogical – material. Supporting the inquiry into the connection between national identity and contemporary fiction, references will be made to the novel *O Meu Nome é Legião* (2007) by Portuguese author, António Lobo Antunes.

1. In between the margin and the centre

The novel is written in the same way as other recent publications by Lobo Antunes, that is, as a conjunction of narrative voices, each speaking from his or her point of view as concerns a particular experience or event. In the case of *O Meu Nome...*, the narration revolves around a changing order, or, say, the fall of an authority. The opening pages are written as a police "report" ("relatório"), documenting a criminal incident, which involves a group of young boys, all inhabitants of the disorderly social quarter "Bairro 1st of May." As such, the investigation into and disclosure of the unlawful state of the site in the north of Lisbon could be seen as an exposure, first of how relations between people are formed based on the

relation they have to the site; in other words, of the power exercised by the site over its inhabitants; and secondly, of the extent to which it is possible to speak (and act) as an individual as opposed to as a collective whole. Overall, these considerations relate to the question of belonging, which remains unresolved. As for the Bairro, the site comes to represent an autonomous territory, a world in miniature, set in a piece of fiction that seeks to penetrate into the question of what disciplines, but also resists, the creation of a self on site. The quarter of exiles becomes, thus, the centre of narration, where the conjunction of individual storylines unfolds and new genealogies are drawn up, perhaps even a genealogy of literature itself. These remarks amount to a recognition of how writing comes to connect the exiled, or marginalised with the centre, or rather, how it is necessary to rethink both the margin as well as the centre as indicators of belonging.

1.1. A postmodern *Legião*: in exile

In regard to the question of exile vs. belonging, the novel takes its title from the Bible. A story both of exorcism and salvation, we are told how Jesus meets the Gerasene demoniac Legion, whose spirit is unclean, because he is possessed by a legion of demonic voices. In Mark's version of the story, we read:

And they came to the other side of the sea, to the region of the Gerasenes. And when Jesus got out of the boat, suddenly there met him out of the tombs a man with an unclean spirit, who was living among the tombs, and no one could restrain him any longer, not even with a chain, for he'd been bound with fetters and chains many times, but the chains were torn apart by him and the fetters smashed, and no one was strong enough to tame him. And every night and day among the tombs and on the mountains he was screaming and gashing himself with stones (Newheart 2004: xix)¹.

Jesus saves the ill-possessed man, who comes to spend the rest of his life retelling of how his saviour called upon the demonic spirits, who then took refuge in a herd of pigs and later drowned. In the novel by Lobo Antunes, it could be said that the Bairro speaks as an "unclean" collective whole, inhabited, as it is, by an entire legion of voices that are all exiled by society. However, instead of going into hiding, chained and fettered, the Bairro, by being under constant surveillance by the law, or Police, is subjected to a "disciplinary" regime, or, to speak with Foucault, a disciplinary control that was originally applied to marginalise the "leper" from the rest of society. In *Discipline and Punish*, Foucault writes:

NOTES

1 | Lobo Antunes refers to the same story by quoting Luke 8: 26-28 at the beginning of the novel.

The constant division between the normal and the abnormal, to which every individual is subjected, brings us back to our own time, by applying the binary branding of exile of the leper to quite different objects; the existence of a whole set of techniques and institutions for measuring, supervising and correcting the abnormal brings into play the disciplinary mechanisms to which the fear of the plague gave rise (Foucault, 1991: 199).

NOTES

2 | J. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

Effectively, the relation between the leper exile and the contemporary Legion becomes reinforced in the novel. In the case of the Biblical Legion, God, through Jesus, exercises his power over Man by healing the sick. The latter is, then, reinstated into the order of the people. In regards to the role of the site, it is worth noting that the healing of Legion takes place in Gentile territory (Newheart, 2004: 38): “[T]he unclean spirit has brought the man into unclean places” (42). Brought into a contemporary context, the expulsion of the leper from society and the exercise of power by a supreme authority resurface in the theory of punishment and discipline in Foucault’s reflections on *panopticism*.

Referring to Jeremy Bentham’s “inspection house,” or *Panopticon* (1787), Foucault observes how the construction allows, for example prisoners, to be surveyed without being able to see the surveyor. Every person is kept in spatial unities and the guards, in turn, can “see constantly and recognize immediately” each individual with the consequence that visibility becomes a trap and power is exercised automatically (200-201). Contrary to what happened to the biblical Legion hiding amongst the tombs, the aim of the Bentham’s disciplinary construction, as referred to by Foucault, was to ensure that “[t]he crowd, a compact mass, a locus of multiple exchanges, individualities merging together, a collective effect, is abolished and replaced by a collection of separated individualities” (201)². Also, the *Panopticon* was a laboratory of power, “it could be used as a machine to carry out experiments, to alter behaviour, to train or correct individuals” (203). These individual bodies in space, it must be noted, are the opposite of a singular, supreme power; it is the “whole lower region” of the panoptic domain “of irregular bodies, with their details, their multiple movements, their heterogeneous forces, their spatial relations” (208), and what is required in terms of disciplinary analysis of this heterogeneous group, are:

[m]echanisms that analyse distributions, gaps, series, combinations, and which use instruments that render visible, record, differentiate and compare: a physics of a relational and multiple power, which has its maximum intensity not in the person of the king, but in the bodies that can be individualized by these relations (208).

According to these observations, the Panopticon, as a social body,

indicates as its object, “relations of discipline” (208) rather than the presence of a sovereign power. If, as Foucault writes, Bentham dreamt of creating a society that would be “penetrated through and through” by a network of disciplinary mechanisms, then the Panopticon provided a formula for that arrangement (209)³.

By taking a long leap from the role of the Panopticon in contemporary society to the question of national identity and literature, it is obvious that society, as a panoptic domain, has become increasingly more unruly and difficult to keep in check or analyse. Disciplinary, interpersonal relations have become hugely more complex, as has the question of the individual, identity and nation. Today, the combinatory possibilities between individuals within the collective whole seem infinite and visibility alone cannot ensure any form of discipline and order, largely because order itself has become relative. Indeed, the impression arises that order has become as relative as the discourses that seek to maintain it. Could it be, thus, that the form of panopticism today can only be defined according to the operating *discursive* relations of contemporary society? Holstein and Gubrium, debating the notion of “narrative identity in a postmodern world” (2000) seem to hold such a view. Referring to Foucault, they write:

Across the various institutional realms, newly emergent discourses formed subjectivities of their own. Rather than the individual self being the center of experience through time immemorial, Foucault argues that the idea of a centered presence is itself a discursive formation, part of a historical set of language games, if you will, that articulate the discourse of a present subjectivity on several fronts (Holstein, Gubrium 2000: 79).

And further:

This contemporary panopticism is a massive set of language games we engage in virtually every day. Their various terms locate and discursively ground the construction of the empirical self. This ending for the story of the self directs us to the local incitements of seemingly endless personal narratives. These are not grand narratives of the self. To be sure; instead, they are accounts that borrow from diversely situated and formulated language games to convey who and what we are in our private spheres and very ‘own’ inner lives (80).

As might be derived from these observations, postmodern panopticism as a practice of discourse is closely related to the concept of the collective whole as a composite social body. The assumption held in the present examination is, therefore, that this discursive, disciplinary, but also resistant and even “revolutionary” relation between individuals can be played out creatively, as literature. Furthermore, within the “institution,” or “state” of literature the idea of national identity can be performed as a creative practice, whose complex genealogy is found – as mentioned earlier – in the “social” territory between the centre and the margins.

NOTES

3 | In *Discipline and Punish* (1991) Foucault gives an historical account of the evolution of disciplinary institutions, including the organisation of the police apparatus, which became co-extensive of the state in the eighteenth-century. See pp. 218-228. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

2. *On site*: the postmodern family and genealogy

The assumption is, that *on site*, discursive relations take place and create a “social body,” whose complexity in terms of meaning and identity derives both from the site as well as from each participant in the field. Quoting Deleuze’s view on Foucauldian power suffices to make the density of the site problem more than obvious. Taken from a seminar section called ‘A New Cartographer’, he writes: “The thing called power is characterized by immanence of field without transcendent unification, continuity of line without global centralization, and contiguity of parts without distinct totalization: it is a social space” (Deleuze, 1988: 27)⁴. As Gregg Lambert observes, the crucial thing to draw from this description is that “social space itself [is] a multiplicity of relations (i.e., immanence, continuity, contiguity) that are not already structured into a hierarchy or pyramid” (Lambert, 2008: 141). This observation, opposing that of a “higher” authority, renders the idea of power and dominance more difficult, as power “does not flow in one direction only, as ‘from above’, but also ‘from below’, since dominated subjects also produce the reality of the dominator-function as a moment of transcendent unification” (141). Also, as is further noted, it is important to keep in mind that power is not something that is “added on” to the social field, but something “deeply rooted in the social nexus” (Foucault, 1994: 343). This, in turn, will affect our view on power, history and genealogy, which in light of the present topic and novel, becomes evident. For Lambert, Foucault’s theory of power is genealogical rather than historical, since “only a genealogical method must account for sudden deviations or accidents that might befall the *genus* (form)” (145). In other words, there is no inner logic to the development of forms, which exist as a multitude of interconnecting events (Dodd, 1999: 90). Lobo Antunes’ novel, however, demonstrates that in literature as an event and as a language game, the notion of “national identity” is put in question by a continuous production and usage of discursive (“genealogical”) material. More precisely, in the case of literature as a “site” of power in its own right, we have to do with a form of an ongoing negotiation between the historical and the a-historical from the way in which the order of a “genealogical model” continues to be disrupted by the extension of the discursive mode. Furthermore, literature, as the a-historical model of power, is constantly in the process of becoming historical by the fact that the discursive participants feed on, or are maintained by, their own genealogical and historical material of the past. Consequently, the individual storylines, which constitute the heterogeneous collective site of power relations, is also a site of memory, and the latter is brought back to the present, or actualised, by the participants, productive of their own singularity as subjectivities.

NOTES

4 | Quoted in Lambert (2008: 141).

3. A legion of selves: “For we are many”

In order to demonstrate the above considerations, I will now turn to the novel *O meu nome é Legião* for a closer analysis. As mentioned earlier, the novel, as the major part of Lobo Antunes’ work, demonstrates how the conjunction of narrative voices creates a collective whole that speaks as “many in one.” Returning to the question of power relations, the striking feature of the novel is that these voices speak from a position that no longer belongs to any kind of fixed order. Deprived of any authority, the representatives of the law are powerless in the face of the Bairro, which seems to exist according to its own laws. Here, on the one hand, the voices speak as anonymous nomadic figures, discernible only by colour or other physical traits⁵. On the other hand, the discourse is a continuous exploration of the past, or of the question of who and what “we” are in terms of selves and sites. The novel seems to emphasise that when the “old” order has failed⁶, there is no real difference between representatives of the law (Police) and the exiled inhabitants of the Bairro in terms of authority; nor is there any discursive difference between voices from the past and those of the present. Hence, the genealogical is aligned with the historical material. When each of the living voices remembers voices from the past, whether these belong to family members or ex-lovers, every voice and every individual story line is joined together in the production of the literary work. As such, the constellation of narrative voices can be seen as similar to a “family,” or broadly speaking, a “nation,” whose “frontiers” are determined by the various operations taking place within the entity.

3.1. Statements, order words and bodies

In terms of composition, it has already been noted that the opening chapter is written as a police report, hence formally composed according to convention, but intersected by the personal memories of the narrator:

escuto um oco de gruta no interior de mim ou seja pingos vagarosos e raros que deduzo pertencerem a episódios da época há tanto tempo morta em que me emocionava, o meu chefe a estranhar
-Tem as pálpebras vermelhas você e o pisa-papéis de uma banda para a outra a atanzar-me, defendo-me calculando quantos palitos no restaurant de Ermesinde ou a imaginar a minha filha no mesmo banco que eu a observar os prédios igualmente misturando e separando dedos, talvez prove um dos bolos, talvez pingos também, dava oito décimos do ordenado para saber o que pensa em mim se é que pensa em mim, não acredito que gaste tempo comigo, em pequena ria-se a dormir, gatinhava para trás, espalhava a mão na cara
-Fui-me embora (Antunes 2007:35).

NOTES

5 | Cf. “[D]e acordo com a ordem habitual ou seja o chamado Capitão de 16 (dezasseis) anos mestiço, o chamado Miúdo de 12 (doze) anos mestiço, o chamado Ruço de 19 (dezanove) anos branco e o chamado Galã de 14 (catorze) anos mestiço na dianteira e os restantes quatro, o chamado Guerrilheiro de 17 (dezassete) anos mestiço, o chamado Cão de 15 (quinze) anos mestiço, o chamado Gordo de 18 (dezoito) anos preto e o Hiena de 13 (treze) anos mestiço assim apelidado em consequência de uma malformação no rosto [...]” In Antunes (2007: 14).

6 | The policeman in the beginning of the novel expresses the connection between a social and a bodily sense of “disorder”. The fall of the regime is described with references to a physical deterioration: “o que este país decaiu com a democracia senhores, a falta de respeito, o desgoverno, os pretos, as minhas víceras até que trabalhavam com eficiência, oleadas, tranquilas e por favour não me venham com o argumento que a idade é outra porque não é a idade é o salve-se quem puder que se transmite aos órgãos, aí estão eles cada qual para o seu lado a funcionarem sozinhos que bem sinto as supra-renais e o pâncreas egoístas, ferozes a atormentarem-me o verniz com as unhas sob o aparador do estômago [...]” (p. 37).

The narrating policeman relates, thus, to two temporal lines, that is, to voices both from the past (“pingos”) as well as the present (“pálpebras vermelhas”) with the result that the memories of his daughter seem more present than the actual daughter. Similar to what is the case with his parents (“(-Desculpe se a contrário mãe mas o que herdei do meu pai?)”) (20), she is absent from his life. Each family member is, moreover, in exile from one another, yet connected by way of discursive memory (“(pronto confesso tenho vergonha do meu pai)”) (29). Also, the narrator suspects that his exile is not intentional, but rather a result of an inexplicable feature which makes others withdraw from him: “perdoem-me se exagero, mas visita-me a suspeita de existir qualquer coisa em mim, no aspecto, na maneira de exprimir-me, no cheiro, que afasta as pessoas, o meu chefe para não ir mais longe nunca me estende a mão” (26). From his exiled position, the “drops” from the past which he carries within become the sole connection between the self and the world to the extent that they – discursively – tie him to the place and to the present and, as such, even to his daughter: “há alturas em que me ocorre que qualquer coisa entre nós, um laçozinho ténue, uma espécie de saudade, patéticas no género e engano, laço algum, ela uma gruta também onde os pingos e os líquenes secavam, espaço vazio e sem ecos, pedras mortas, silêncio [...]” (50).

As a repetition, or extension of the first storyline, the same kind of disrupted family story is echoed in the narratives of the inhabitants of the Bairro, for example in the voice of a woman:

Nasci aqui, sempre morei aqui, os meus pais e o meu filho faleceram aqui e portanto sou daqui e não saio daqui mesmo que o meu marido continue a insistir que os corvos se foram e os defuntos deixaram de perguntar por nós no baldio onde os enterramos às escondidas a seguir ao que sobeja de uma capela de quinta [...] (169).

Here, the “Bairro” as the site of origin and death, fulfills the role of a home. The woman’s voice is “rooted” in the place as she can also “hear” other voices from within: “são outras vozes que oiço, finados de antes do meu nascimento num português de pretos porque somos pretos e não temos um lugar que nos aceite salvo figueiras bravas e espinhos [...]” (173). In this case, the question of belonging, exile and self obtains a further meaning from the fact that the sense of self is determined hence disciplined by the discourse of race and gender. The Bairro is the site of exiles, of different temporalities and genealogies that are unfixed, and family stories are in danger of dissolving into rejection or forgetfulness. For example, the woman rejects to acknowledge her son: “não me comparo com o meu filho porque não tive filho, tive cacós a ferirem-me por dentro e um choro que as velhas embrulharam em panos [...]” (177). The familial liaison remains a sense of bodily pain and estrangement (“era um

desconhecido que recebi como um desconhecido”) (180):

depois do falecimento do meu pai a minha mãe a espreitar os corvos sem espreitar fosse o que fosse porque o Bairro Ihe acabava nos limites do corpo, para além da pele não existe nada e o que existe no interior da pele não me rala, não sou fora de mim e o que sou em mim não o sinto, não senti os meus filhos, cresceram-me no sangue sem me pertencerem, foram-se embora, adeus, a minha filha primeira, quase branca (294).

Now, if these statements can be seen as representative of the joining-separating communications of exiles, it becomes clearer how the question of belonging and separation is problematic in the context of identity and narrative. The statements are “bodily statements” in the sense that they express and discursively determine the body (“branco,” “preto,” “mestiço”) within a regime of power relations and with reference to Deleuze and Guattari, the novel is an example of how language is primarily social and consists of order-words, expressed by speech acts that are linked to a “social obligation” and not to a communication of identity (Deleuze, Guattari, 2004: 87). It is, in other words, a matter of repetition and redundancy rather than information and signification and both signification as well as subjectification depend on the “nature and transmission of order-words in a given social field” (88). Furthermore, the “impersonal collective” determines, or assigns, “individuality and their shifting distributions within discourse” (88). Deleuze and Guattari go on to emphasise that the speech acts are attributed to bodies (in a broad sense) of a given society (89) and the order-words have a transformational power on bodies, as for example in regard to the question of race and gender. As Lambert notes, “black” and “white” as attributes” is an incorporeal transformation that is applied directly to bodies and is inserted into the subject’s actions and passions. In short, it subjects the body to an ‘order’ (Lambert, 58). In the voice of a female *mestiço*:

Que coisa é mulher?
Talvez a palavra secreta que qualquer dia direi
Que coisa é mulher?
[...]
não me vou embora deste Bairro porque não sei se existo desde que
estou sozinha [...]
(qual o motivo que não entendo de não partir daqui?)
[...]
(há quanto tempo não sou branca eu?) (95-97).

These considerations beg further inquiry into the particular role played by speech acts and order-words in the novel, where a determination of a discursive “order” seems problematic. In order to look more closely at the relation between order-words, genealogy and identity, it will be fruitful to turn briefly to systems and family theory.

3.1.1. Postmodern familial constellation: autopoiesis

How the discursive power relations in the novel act upon each other in a productive sense can be examined by looking at the Bairro, or collective, as a “social system”: On the one hand, we have seen that a regime of order-words determines – at least temporarily – subjectification and individuality by assigning a place within an order. On the other hand, this place is a relative position and when the order dissolves new orders, along with new order-words, need to be established. The assumption is, therefore, that the material for the production of the new orders and order-words is to be found in the reminiscences of the self. Moreover, the individual lines of memory reshuffle the relations within the Bairro as a site of power, and, consequently, re-discipline the order. This, in turn, demonstrates that the Bairro, as a “system,” is engaged in a continuous negotiation across borders (temporal, spatial, objective, subjective), i.e. between establishing itself as a closed vs. open system of production/creation and rejection of identity. Referring to “families” as social systems, Mary Joan Gerson observes that, if a closed system is governed by the law of entropy, it will deteriorate into undifferentiated chaos (Gerson, 1996: 22), whilst “open” systems are organic and will “move toward a higher and higher degree of complexity because information is exchanged with the external environment in such a way as to maintain ‘a steady state’ or equilibrium” (22).

In the case of the “family relations” in the novel – and hence in the Bairro – it becomes evident that the collective is both tending towards entropic chaos as well as towards establishing itself as a “steady state.” Its complexity – deriving from its discursive nature – ensures that the collective is maintained and reproduced by the constant exchange of order-words that create, but also destroy orders that in turn reconnect. For example, the assignments of race and gender are a way of “naming” the self, but, through the intervention of memory (i.e., history), that fixation, or “naming” is destabilised by a different order, which is what emanates from within the self. As a result, we see that it is the self who negotiates his or her inner “vocabulary” with those coming from the outside (site) and the novel demonstrates on the one hand that to be “seen” is to adjust to a set of order-words and to a relative regime of statements; but also, on the other hand, it is made explicit that by introducing an individual story- and timeline, that position, or adjustment, is severely put in question. The bodies seem to reject or oppose the statements from within and as a result, the novel becomes a linguistic, discursive battleground. As Deleuze observes: “power is that ‘other thing’ (a liquid being) that appears both on the side of statements and on the level of bodies. It is that which is felt (a relation of force that appears in the vicinity of another

body and causes the relation to power); at the same time, power has a definite sense that is bound up with linguistic sense” (Lambert, 2008: 149).

The novel, in other words, displays a “life cycle” of the narrative as a continuous line of error and deviations from the norm (Lambert, 2008: 165). Language is bound to “fail” and disappoint the self and at best it is a means by which new frontiers are constantly being created and erased. As Foucault writes: “I don’t want to say that the state isn’t important; what I want to say is that relations of power, and hence the analysis that must be made of them, necessarily extend beyond the limits of the state...” (Foucault, 1994: 123). Discipline of language, furthermore, is a game, an application of power, but it is constantly met with resistance and will, as a consequence, become powerless. The last pages of the novel by Lobo Antunes, shows what happens when the demonic voices are exorcised, or “disciplined” by an “order” *after the fixed Order has failed*. The section shows with sharp irony, that language as power can only discipline itself; it shows only itself, not selves.

4. Conclusion: A literary legion

Towards the end of the novel, we return to the voice of the Police, now in exile, in fact, an inhabitant of the desolated Bairro. His reflections are no longer in line with the order of the police report, and he is astonished by the fact that he can remember anything at all from the time in which he believed in the “order” (337, 354). Now, his focus is on the narrating discourse itself: “(expressão quase poética, a beleza que as frases ganham quando as deixamos à solta) [...]” (345), and even the memories have become independent as *discourse*: “(ora aí está uma memória clara, quem não se maravilha com as idiossincrasias da mente?)” (345). Similarly, the last chapter is in the voice of one of the boys of the Bairro, relating to the meeting with the law. He has spent seven months at the so-called Institution (364): “Puseram-me na oficina do carpinteiro e na escola” (365). And the narrative mirrors the “learned” rhetoric of an institutionalised disciplinary order, whose aim is to include the self in a language: “Suponhamos dois automóveis a cinquenta quilómetros um do outro. O primeiro automóvel numa esquina que designaremos por A como água e o Segundo automóvel noutra esquina que designaremos por B como bota” (368). Or:

Água e bota não são para escrever. Só para ter a certeza que não confundem A e B com outras letras. Não o A evidentemente. Vogal cheia. Fácil. Totalmente aberta mas o B traiçoeiro. Susceptível de ser entendido como D ou P ou Q ou T. Cuidado com o B. Continuemos (372).

Later, the voice of the boy (“mestiço”) is interrupted by, or even aligned with, that of the police, which brings us back to the order of the speech act only:

(retomámos o ditado é o último parágrafo)
o mestiço a levantar um taco vírgula a abrir um saco de lona
(eu uma semantinha que sai pela janela e definitivamente perco)
a abrir um saco de lona não sei se vírgula e a retirar do saco uma
espingarda vírgula cartuchos vírgula
(não consigo dizer isto devagar perdoem têm de correr ao meu lado)
[...]
(acabaram-se as virgules é só correr senhores)
como a semente me abandonou a mim ou seja me abandonei a mim
mesmo, vos abandonou a vocês e desapareceu no silêncio de que
o mundo é feito, acabou-se a minha mulher, acabou-se o Instituto,
acabaram-se as aulas (379).

Here, in terms of narrative structure and composition, we have an example of how the discourse of the police “returns” to the beginning; how all the voices, or speech acts involved in the narrative have come to constitute a different “order” within the novel as a whole. At the end of the “relatório,” the voices are merged and the police, the self, *is* Legião, the Bairro, for he is many and his power derives from the fact that he is inhabited by a number of changing orders or genealogies, dominated by some, dominating others. As such, Lobo Antunes demonstrates that to write a piece of contemporary fiction, becomes a meta-fictional exercise, where the writing process becomes visible and turns towards showing itself as a discipline, an institution, or a state. As such, we are all institutionalised participants, yet individuals, engaged in the making of the work and the establishment of its frontiers, and eventually, this discursive activity becomes an ongoing exercise in re-determining the limits of selves and of the collective whole.

Works Cited

- ANTUNES, António (2007): *O Meu Nome é Legião*, Lisbon: Publicações Dom Quixote.
- CONNOR, Steven (1997): *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary*, Oxford: Blackwell.
- DELEUZE, Gilles (1988): *Foucault*, trans. Sean Hand. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, Gilles and Félix (2004): *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum.
- DODD, Nigel (1999): *Social Theory and Modernity*, Oxford: Blackwell.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. London: Penguin.
- FOUCAULT, Michel (1994): *Power*, trans. R. Hurley. New York: The New Press.
- GERSON, Mary Joan (1996): *The Embedded Self. A Psychoanalytic Guide to Family Therapy*, Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- HOLSTEIN, James A. and Jaber F. Gubrium (2000): *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Gregg (2008): *Who's Afraid of Deleuze and Guattari?* New York: Continuum.
- NEWHEART, Michael Willett (2004): "My Name is Legion." *The Story and Soul of the Gerasene Demoniac*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

MI NOMBRE ES LEGIÓN LITERATURA Y GENEALOGÍA EN ANTÓNIO LOBO ANTUNES

Aino Rinhaug

«**Post-Doctoral Research Fellow**» (RCN)

University of Oslo | IGRS School of Advanced Studies

Cita recomendada || RINHAUG, Aino (2010): "Mi nombre es legión Literatura y genealogía de António Lobo Antunes" [artículo en línea], 452°F. *Revista electrónica de teoría de la literatura y literatura comparada*, 2, 48-61 [Fecha de consulta: dd/mm/aa], < <http://www.452f.com/index.php/es/aino-rinhaug.html> >.

Ilustración || Caterina Cerdá

Traducción || Ángela Alonso

Artículo || Recibido: 09/10/2009 | Apto Comité científico: 02/12/2009 | Publicado: 01/2010

Licencia || Licencia Reconocimiento-No comercial-Sin obras derivadas 3.0 de Creative Commons.

Resumen || El presente trabajo pretende estudiar el tema de «identidad nacional y literatura» a partir del modo en que un colectivo – familia o nación– se constituye por un número de «relaciones de poder». Estas «relaciones de poder» a su vez, son producidas o creadas por el propio colectivo de forma que se puede considerar que representan los límites del grupo en un momento dado. Cuando estas consideraciones se trasladan a una obra de ficción, queda claro que tales relaciones son de naturaleza discursiva. El discurso es poder y, como tal, disciplina tanto para el grupo como para los individuos que lo componen. El análisis se concentra en la novela *O meu nome é Legião*, del autor portugués António Lobo Antunes, como un ejemplo de discurso de este género.

Palabras clave || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | Identidad nacional | Teoría de la familia | Relaciones de poder | Discurso | Autopoiesis | Genealogía.

Abstract || The present contribution seeks to examine the topic of “national identity and literature” by focusing on how a collective – family or nation – is constituted by a number of “power relations.” These “power relations”, in turn, are produced, or created by the collective as a whole and could be said to represent the frontiers of the group at any given time. When these considerations are brought into a work of fiction, it becomes clearer that the relations in question are of a discursive nature. Discourse is power and, as such, disciplinary of both of the collective as well as of each individual within the group. As an example of this kind of discourse, the analysis focuses on the novel, *O meu nome é Legião*, by Portuguese author, António Lobo Antunes.

Key-words || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | National identity | Family theory | Power relations | Discourse | Autopoiesis | Genealogy.

0. Introducción

En vista de cómo los «indecidibles» posmodernos (Connor 1997: 29) gobiernan la situación mundial actual -e incluso todas las disciplinas de investigación-, la relevancia de la cuestión de «identidad» y «nación» se vuelve aún más evidente. Ambos conceptos parecen estar conectados de una forma tan intrincada como incongruente es su relación de homólogos. El presente ensayo pretende tener en cuenta la manera en que tanto la identidad como la nación juegan un papel tan importante en la constitución de la literatura contemporánea. Además, ante una creciente sensación de discontinuidad histórica, la literatura se ve obligada a relacionarse con una desconcertante concepción del yo, de la pertenencia y del papel de la escritura. Si la búsqueda de una «identidad nacional» conlleva una negociación entre fronteras de todo tipo, entonces esa misma búsqueda podría llevar a la escritura literaria más allá de la frontera de los géneros establecidos, por ejemplo, del poscolonialismo. Además, se da por sentado que la literatura contemporánea está atravesando las aguas turbias del posmodernismo hacia algo que parece refutar todo «nombre» o definición. Dicho de otro modo, estos análisis continuos de las fronteras llevan a un nuevo plano las negociaciones sobre la significación de la identidad nacional. En mi investigación, relacionaré estas reflexiones preliminares con las cuestiones de «voz» «espacio» y «narración» para ver cómo se crean las nuevas genealogías (de ahí, fronteras), o constelaciones familiares. Si por «familia» entendemos un fragmento representativo de una «nación», entonces «identidad» puede ser ampliamente considerada como la subjetividad que pertenece a una línea de material histórico y discursivo y, por consiguiente, genealógico. Para respaldar esta investigación acerca de la conexión entre la identidad nacional y la ficción contemporánea, nos referiremos a la novela *O Meu Nome é Legião* (2007), del autor portugués Antonio Lobo Antunes.

1. Entre los márgenes y el centro

La novela está escrita del mismo modo en que lo están las recientes publicaciones de Lobo Antunes, es decir, como una conjunción de voces narrativas, cada una de las cuales habla desde su propio punto de vista, pues tratan de experiencias o acontecimientos particulares. En el caso de *O Meu Nome...*, la narración gira en torno a un orden cambiante o, por así decirlo, en torno a la caída de una autoridad. Las páginas iniciales están escritas como un «informe» policial («relatório») en el que se documenta un incidente criminal que involucra a un grupo de jóvenes, todos ellos habitantes del turbulento barrio «Bairro Primeiro de Mayo». Como tal, la investigación y revelación del estado fuera de la ley de ese lugar al norte de Lisboa pueden considerarse, en primer lugar, como una exposición de que las relaciones interpersonales se construyen en función de la relación que los individuos mantienen con el lugar, es

decir, según el poder que la ubicación ejerce sobre sus habitantes. En segundo lugar, puede considerarse como una exposición de hasta dónde es posible hablar (y actuar) como individuo en vez de hacerlo como un todo colectivo. En general, estas consideraciones están relacionadas con la cuestión de pertenencia, que permanece irresoluta. En cuanto al Bairro, este viene a representar un territorio autónomo, un mundo en miniatura ubicado en una obra de ficción, que busca indagar en la siguiente pregunta: ¿qué elementos disciplinan, y al mismo tiempo resisten, la creación de un yo *in situ*? El barrio de exiliados se convierte, por tanto, en el centro de la narración, en la que se despliega una conjunción de historias personales y se configuran nuevas genealogías, quizá incluso una genealogía de la literatura en sí misma. Estas observaciones son el reconocimiento de que la escritura conecta a los exiliados o marginalizados con el centro o, mejor dicho, que es necesario redefinir los márgenes y el centro como indicadores de pertenencia.

1.1 Una *Legião posmoderna*: en el exilio

En lo que respecta a la cuestión de exilio frente a pertenencia, la novela toma su título de la Biblia y, más concretamente, de una historia de exorcismo y salvación que narra el encuentro de Jesús con Legión, un demonio geraseno cuyo espíritu es impuro, ya que está poseído por una legión de voces demoníacas. Podemos encontrar esta historia en la versión de Marcos, que reza así:

Y llegaron al otro lado del mar, a la región de los gerasenos. Apenas saltó de la barca, vino a su encuentro, de entre los sepulcros, un hombre con espíritu inmundo que moraba en los sepulcros y a quien nadie podía ya tenerle atado ni siquiera con cadenas, pues muchas veces le habían atado con grillos y cadenas, pero él había roto las cadenas y destrozado los grillos, y nadie podía dominarle. Y siempre, noche y día, andaba entre los sepulcros y por los montes, dando gritos e hiriéndose con piedras. (Newheart 2004: xix)¹.

Jesús salva al enfermo poseído y este dedica el resto de su vida a contar cómo su Salvador conjuró a los espíritus demoníacos, que se refugiaron después en una piara de cerdos y acabaron ahogándose. En la novela de Lobo Antunes, podríamos decir que el Bairro habla como un todo colectivo e «impuro», habitado por una legión de voces, todas ellas exiliadas por la sociedad. No obstante, en lugar de esconderse, encadenado y engrilletado, el Bairro, al estar vigilado constantemente por la Ley y la Policía, está sujeto a un régimen «disciplinario» o, como diría Foucault, a un control disciplinario en principio destinado a marginalizar al «leproso» del resto de la sociedad. En su obra *Vigilar y castigar*, Foucault escribe lo siguiente:

NOTAS

1 | Lobo Antunes hace referencia a la misma historia y cita a Lucas 8: 26-28 al comienzo de la novela.

La división constante de lo normal y de lo anormal, a que todo individuo está sometido, prolonga hasta nosotros y aplicándolos a otros objetos distintos, la marcación binaria y el exilio del leproso; la existencia de todo un conjunto de técnicas y de instituciones que se atribuyen como tarea medir, controlar y corregir a los anormales, hacer funcionar los dispositivos disciplinarios a que apelaba el miedo de la peste. (Foucault 2002: 121).

NOTAS

2 | J. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

De hecho, la novela refuerza la relación entre el leproso exiliado y el Legión contemporáneo. En el caso del Legión bíblico, Dios, a través de Jesús, ejerce su poder sobre el ser humano curando al enfermo. Gracias a ello, este vuelve a formar parte de la humanidad. En cuanto al papel que juega aquí el lugar, merece la pena señalar que la cura de Legión acontece en terreno gentil (Newheart, 2004: 38): «Cuando el espíritu inmundo sale del hombre, anda por lugares secos» (42). Llevadas a un contexto contemporáneo, la expulsión del leproso de la sociedad y el ejercicio de poder desempeñado por una autoridad suprema reaparecen en la teoría del castigo y la disciplina explicada por Foucault en sus reflexiones sobre el *panóptico*.

Refiriéndose a la «casa de inspección» o *El panóptico* (1787) de Jeremy Bentham, Foucault observa cómo la construcción permite, por ejemplo, que los prisioneros sean vigilados sin que puedan ver a su vigilante. Cada persona permanece encerrada en unidades espaciales y los guardas pueden así «ver sin cesar y reconocer al punto» a cada individuo. Como consecuencia de esto, la visibilidad se convierte en una trampa y el poder pasa a ejercerse automáticamente (121-122). Al contrario de lo sucedido al Legión bíblico escondido entre las tumbas, el objetivo de la estructura disciplinaria de Bentham, como indica Foucault, es asegurarse de que «la multitud, la masa compacta, lugar de intercambios múltiples, individualidades que se funden, efecto colectivo, es abolida en beneficio de una colección de individualidades separadas» (121)². Del mismo modo, el *Panóptico* es un laboratorio de poder que «puede ser utilizado como máquina de hacer experiencias, de modificar el comportamiento, de encauzar o reeducar la conducta de los individuos» (123). Hay que apuntar que estos cuerpos individuales en el espacio representan lo contrario a un poder supremo y singular, son «toda esa región de abajo» del dominio panóptico, «la de los cuerpos irregulares, con sus detalles, con sus movimientos múltiples, sus fuerzas heterogéneas, sus relaciones espaciales» (126) y lo que el análisis disciplinario de este grupo heterogéneo precisa son:

mecanismos que analizan distribuciones, desviaciones, series, combinaciones, y que utilizan instrumentos para hacer visible, registrar, diferenciar y comparar: física de un poder relacional y múltiple, que tiene su intensidad máxima no en la persona del rey, sino en los cuerpos que esas relaciones, precisamente, permiten individualizar (126).

Según estas observaciones, el Panóptico, como cuerpo social, establece que su objeto y fin son las «relaciones de disciplina» (126) y no la presencia de un poder soberano. Si como escribe Foucault, Bentham soñaba con crear una sociedad «toda ella atravesada y penetrada» por una red de mecanismos disciplinarios, su Panóptico da la fórmula de esta generalización (126)³.

Si damos un gran salto desde el papel del Panóptico en la sociedad contemporánea a la cuestión de identidad nacional y literatura, es obvio que la sociedad, como dominio panóptico, resulta cada vez más incontrolada y más difícil de controlar o analizar. Las relaciones interpersonales y disciplinarias se han vuelto más complejas, al igual que ha sucedido con las cuestiones del individuo, la identidad y la nación. Hoy en día, las posibilidades combinatorias entre los individuos dentro de la colectividad parecen infinitas, y la visibilidad no puede asegurar ningún tipo de disciplina y orden por sí sola, sobre todo porque el orden en sí mismo se ha vuelto relativo. Es más, existe la impresión de que el orden se ha vuelto tan relativo como los discursos que tratan de mantenerlo. ¿Es posible, por tanto, que el tipo actual de panopticismo solamente pueda definirse según las relaciones *discursivas* operativas en la sociedad contemporánea? Holstein y Gubrium parecen mantener esa postura al discutir sobre la noción de «identidad narrativa en el mundo postmoderno» (2000). Ambos hacen referencia a Foucault en el siguiente párrafo:

Across the various institutional realms, newly emergent discourses formed subjectivities of their own. Rather than the individual self being the center of experience through time immemorial, Foucault argues that the idea of a centered presence is itself a discursive formation, part of a historical set of language games, if you will, that articulate the discourse of a present subjectivity on several fronts (Holstein, Gubrium 2000: 79).

Y en este otro fragmento:

This contemporary panopticism is a massive set of language games we engage in virtually every day. Their various terms locate and discursively ground the construction of the empirical self. This ending for the story of the self directs us to the local incitements of seemingly endless personal narratives. These are not grand narratives of the self. To be sure; instead, they are accounts that borrow from diversely situated and formulated language games to convey who and what we are in our private spheres and very 'own' inner lives (80).

Como podría deducirse de estas observaciones, el panopticismo postmoderno como práctica de discurso está estrechamente relacionado con el concepción del todo colectivo como cuerpo social compuesto. El presente análisis plantea, por lo tanto, la suposición de que esta relación discursiva, disciplinaria, pero también resistente e incluso «revolucionaria», entre individuos puede representarse de manera creativa como literatura. Además, dentro de la «institución» o «estado» de la literatura, la idea de identidad nacional puede llevarse a cabo como un ejercicio creativo, cuya compleja genealogía se

NOTAS

3 | En *Vigilar y castigar* (2002) Foucault ofrece un relato histórico de la evolución de las instituciones disciplinares, incluyendo la organización del aparato policial, que en el siglo XVIII pasó a ser co-extensivo del estado. Véase pp. 218-228.

ubique en el territorio «social», como mencionamos anteriormente, entre el centro y los márgenes.

NOTES

4 | Citat a Lambert, 2008: 141.

2. *In situ*: la familia y la genealogía posmodernas

Damos por sentado que las relaciones discursivas tienen lugar in situ y que estas crean un «cuerpo social», cuya complejidad en cuanto a significado e identidad procede tanto del lugar como de cada participante sobre el terreno. Basta mencionar la opinión de Deleuze sobre el poder foucauldiano para que el problema del lugar se evidencie de forma notable. Tal y como escribe en el fragmento del seminario titulado *Un nuevo cartógrafo*: «El poder tiene como características la inmanencia de su cuerpo, sin unificación trascendente, la continuidad de su línea, sin una centralización global, la contigüidad de sus segmentos, sin totalización diferente: es un espacio serial» (Deleuze, 1987: 53)⁴. Como apunta Gregg Lambert, la conclusión crucial que cabe extraer de esta descripción es que «social space itself [is] a multiplicity of relations (i.e., immanence, continuity, contiguity) that are not already structured into a hierarchy or pyramid» (Lambert, 2008: 141). Esta observación, contraria a la de una autoridad «superior», presenta una idea más complicada de poder y dominio, pues según él el poder «does not flow in one direction only, as ‘from above’, but also ‘from below’, since dominated subjects also produce the reality of the dominator-function as a moment of transcendent unification» (141). Del mismo modo, como se indica más adelante, es importante tener en cuenta que el poder no es algo que «añadido» al campo social, sino algo «profundamente enraizado en el nexo social» (Foucault, 1994: 343). Esto afectará, a su vez, a nuestra visión del poder, de la historia y la genealogía, lo que resulta evidente en vista del tema y la novela que estamos tratando. Para Lambert, la teoría del poder de Foucault es genealógica en lugar de histórica, porque «only a genealogical method must account for sudden deviations or accidents that might befall the *genus* (form)» (145). En otras palabras, no existe una lógica interna para el desarrollo de formas, que existen como una multitud de acontecimientos interconectados (Dodd, 1999: 90). Sin embargo, la novela de Lobo Antunes demuestra que en la literatura como acontecimiento y en el lenguaje como juego, la noción de «identidad nacional» queda cuestionada por la elaboración y el uso continuo del material discursivo («genealógico»). Para ser más exactos, en el caso de la literatura como «emplazamiento» de poder en sí mismo, tenemos que someternos a una especie de negociación continua entre lo histórico y lo ahistórico, causada por el hecho de que la extensión del modo discursivo sigue interrumpiendo el orden del «modelo genealógico». Además, la literatura, como modelo ahistórico de poder, se encuentra siempre en proceso de convertirse en histórica, pues sus participantes discursivos o bien se nutren de su propio material histórico y genealógico del pasado, o es este material lo que les mantiene. Por consiguiente, las historias personales constituyen el lugar colectivo y heterogéneo de las relaciones de poder, que es también un recinto de memoria. Los participantes son los encargados de traer dicha memoria al presente o actualizarla y

con ello transforman su propia singularidad de subjetividades.

3. Una legión de yoes: «Porque somos muchos»

Para ilustrar las reflexiones anteriores, y llevar a cabo un análisis más exhaustivo, me remitiré ahora a la novela *O meu nome é Legião*. Como mencioné anteriormente, esta novela, al igual que la mayoría de las obras de Lobo Antunes, demuestra cómo la conjunción de voces narrativas genera un todo colectivo que habla como «muchos en uno». Volviendo a la cuestión de las relaciones de poder, lo más sorprendente de esta novela es que dichas voces hablan desde una posición que no pertenece ya a ningún tipo de orden establecido. Carentes de toda autoridad, los representantes de la ley se muestran impotentes en el Bairro, que parece regirse por sus propias leyes. Por un lado, aquí las voces hablan como anónimas figuras nómadas, perceptibles únicamente por su color u otros rasgos físicos⁵. Por otro lado, el discurso es una exploración continua del pasado o de la cuestión de quién y qué somos «nosotros» con respecto a los yoes y a los lugares. La novela parece hacer hincapié en que, cuando el «antiguo» orden falla⁶, no existen grandes diferencias, en lo que a autoridad se refiere, entre los representantes de la ley (la Policía) y los exiliados que habitan en el Bairro. Del mismo modo, tampoco existe ninguna diferencia discursiva entre las voces del pasado y del presente; de ahí que el material genealógico se entretaja con el histórico. Cuando cada una de las voces de los vivos recuerda voces del pasado, tanto si estas proceden de miembros de la familia como de amantes pasados, cada voz y cada argumento personal se entrelazan en la elaboración de la obra literaria. Por ello, esta constelación de voces narrativas podría verse como una «familia» o, en líneas generales, como una «nación» cuyas fronteras son determinadas por las diversas operaciones llevadas a cabo dentro de la entidad.

3.1. Declaraciones, palabras de orden y cuerpos

Con respecto a la composición, ya se ha apuntado que el capítulo inicial está escrito a modo de informe policial y, por consiguiente, elaborado conforme a los convencionalismos establecidos, si bien se intercalan en él los recuerdos personales del narrador:

escuto um oco de gruta no interior de mim ou seja pingos vagarosos e raros que deduzo pertencerem a episódios da época há tanto tempo morta em que me emocionava, o meu chefe a estranhar

-Tem as pálpebras vermelhas você e o pisa-papéis de uma banda para a outra a atanzar-me, defendo-me calculando quantos palitos no restaurant de Ermesinde ou a imaginar a minha filha no mesmo banco que eu a observar os prédios igualmente misturando e separando dedos, talvez prove um dos bolos, talvez pingos também, dava oito décimos do ordenado para saber o que pensa em mim se é que pensa em mim, não acredito que gaste tempo comigo, em pequena ria-se a dormir,

NOTES

5 | Cf. “[D]e acordo com a ordem habitual ou seja o chamado Capitão de 16 (dezasseis) anos mestiço, o chamado Miúdo de 12 (doze) anos mestiço, o chamado Ruço de 19 (dezanove) anos branco e o chamado Galã de 14 (catorze) anos mestiço na dianteira e os restantes quatro, o chamado Guerrilheiro de 17 (dezassete) anos mestiço, o chamado Cão de 15 (quinze) anos mestiço, o chamado Gordo de 18 (dezoito) anos preto e o Hiena de 13 (treze) anos mestiço assim apelidado em consequência de uma malformação no rosto [...]” A Antunes, 2007: 14.

6 | El policia, al principi de la novel·la, expressa la connexió entre el sentit social i corporal del “desordre”. La caiguda del règim es descriu amb referències al deteriorament físic: “o que este país decaiu com a democracia senhores, a falta de respeito, o desgoverno, os pretos, as minhas víceras até que trabalhavam com eficiência, oleadas, tranquilas e por favour não me venham com o argumento que a idade é outra porque não é a idade é o salve-se quem puder que se transmite aos órgãos, aí estão eles cada qual para o seu lado a funcionarem sozinhos que bem sinto as supra-renais e o pâncreas egoístas, ferozes a atormentarem-me o verniz com as unhas sob o aparador do estômago [...]” *Ibid.* p. 37.

gatinhava para trás, espalhava a mão na cara
-Fui-me embora (Antunes 2007:35).

De este modo, el policía narrador hace referencia a dos líneas temporales, es decir, a las voces del pasado («pingos») y a las del presente («pálpebras vermelhas»). Como consecuencia de esto, los recuerdos de su hija parecen más presentes que su hija de carne y hueso, ya que, al igual que sucede con sus padres («(-Desculpe se a contrário mãe mas o que herdei do meu pai?)»), su hija está ausente en su vida. Es más, todos los miembros de la familia están exiliados los unos de los otros y, sin embargo, conectados entre sí mediante la memoria discursiva («(pronto confesso tenho vergonha do meu pai)») (29). Asimismo, el narrador sospecha que su exilio no es intencional, sino más bien el resultado de un rasgo inexplicable que hace que los otros se aparten de él: «perdoem-me se exagero, mas visita-me a suspeita de existir qualquer coisa em mim, no aspecto, na maneira de exprimir-me, no cheiro, que afasta as pessoas, o meu chefe para não ir mais longe nunca me estende a mão» (26). Desde su posición de exiliado, esas «gotas» del pasado que lleva dentro se convierten en la única conexión entre su yo y el mundo, hasta el punto de que estas le vinculan –discursivamente– al lugar y al presente y, como tal, incluso a su hija: «há alturas em que me ocorre que qualquer coisa entre nós, um laçozinho ténue, uma espécie de saudade, pateticos no género e engano, laço algum, ela uma gruta também onde os pingos e os líquenes secavam, espaço vazio e sem ecos, pedras mortas, silêncio [...]» (50).

El mismo tipo de historia sobre una familia trastocada se hace eco, como repetición o extensión del argumento principal, en las narraciones de los habitantes del Bairro, como por ejemplo en la de la voz de esta mujer:

Nasci aqui, sempre morei aqui, os meus pais e o meu filho faleceram aqui e portanto sou daqui e não saio daqui mesmo que o meu marido continue a insistir que os corvos se foram e os defuntos deixaram de perguntar por nós no baldio onde os enterramos às escondidas a seguir ao que sobeja de uma capela de quinta [...] (169).

En este fragmento, el «Bairro» cumple el papel de hogar, como lugar de origen y muerte. La voz de la mujer está «enraizada» en el lugar, pues también es capaz de «oir» otras voces del interior: «são outras vozes que oiço, finados de antes do meu nascimento num português de pretos porque somos pretos e não temos um lugar que nos aceite salvo figueiras bravas e espinhos [...]» (173). En este caso, las cuestiones de pertenencia, exilio y el yo adquieren un significado adicional, puesto que el sentido del yo viene determinado, y, por tanto, disciplinado, por un discurso de raza y género. El Bairro es el lugar de los exiliados, de temporalidades y genealogías distintas y sueltas, y de historias familiares en peligro de diluirse en manos del rechazo y el olvido. Por ejemplo, la mujer se niega a reconocer a su hijo: «não me comparo com o meu filho porque não tive filho, tive

cacos a ferirem-me por dentro e um choro que as velhas embrulharam em panos [...]» (177). El enlace familiar continúa produciendo un sentimiento de dolor físico y distanciamiento («era um desconhecido que recebi como um desconhecido») (180):

depois do falecimento do meu pai a minha mãe a espreitar os corvos sem espreitar fosse o que fosse porque o Bairro lhe acabava nos limites do corpo, para além da pele não existe nada e o que existe no interior da pele não me rala, não sou fora de mim e o que sou em mim não o sinto, não senti os meus filhos, cresceram-me no sangue sem me pertencerem, foram-se embora, adeus, a minha filha primeira, quase branca (294).

Si consideramos estas declaraciones como representativas de las comunicaciones que unen y separan de los exiliados, entonces veremos más claramente cómo las cuestiones de pertenencia y separación resultan problemáticas en el contexto de la identidad y la narrativa. Estas confesiones son «declaraciones físicas» en el sentido de que exponen y determinan discursivamente al cuerpo («branco», «preto», «mestiço») dentro del régimen de las relaciones de poder. Remitiéndonos a Deleuze y Guattari, la novela ejemplifica que el idioma es fundamentalmente social, consta de palabras de orden y se expresa mediante actos de habla relacionados con una «obligación social» y *no* con una comunicación de identidad (Deleuze, Guattari, 2004: 87). En otras palabras, es una cuestión de repetición y redundancia más que de información y significación, y tanto la significación como la subjetivización dependen de la «naturaleza y transmisión de palabras de orden en un campo social determinado» (88). Además, el «colectivo impersonal» determina, o asigna, la «individualidad y su distribución cambiante dentro del discurso» (88). Deleuze y Guattari hacen también hincapié en que los actos de habla se atribuyen a los cuerpos (en el sentido amplio de la palabra) de una sociedad determinada (89) y que las palabras de orden ejercen un poder transformacional sobre dichos cuerpos, como ocurre por ejemplo con respecto a las cuestiones de raza y género. Como indica Lambert, «“black” and “white” as attributes is an incorporeal transformation that is applied directly to bodies and is inserted into the subject’s actions and passions. In short, it subjects the body to an ‘order’» (Lambert, 58). En la voz de una fêmeina *mestiço*:

Que coisa é mulher?
Talvez a palavra secreta que qualquer dia direi
Que coisa é mulher?
[...]
não me vou embora deste Bairro porque não sei se existo desde que
estou sozinha [...]
(qual o motivo que não entendo de não partir daqui?)
[...]
(há quanto tempo não sou branca eu?) (95-97).

Estas consideraciones apremian a investigar el peculiar papel que los actos de habla y las palabras de orden juegan en la novela, en la cual la determinación del «orden» discursivo parece problemática. Para analizar más detenidamente la relación entre las palabras de orden, la genealogía y la identidad, será provechoso detenernos brevemente en los sistemas y la teoría de la familia.

3.1.1 La constelación familiar posmoderna: autopoiesis

Para analizar el modo en que las relaciones de poder discursivas tratadas en la novela actúan unas sobre otras de forma productiva, podemos fijarnos en el Bairro, o en el colectivo, como «sistema social». Por un lado, hemos observado que un régimen de palabras de orden determina –al menos de forma temporal- la subjetivización y la individualidad mediante la asignación de un lugar dentro de un orden. Por otro lado, ese lugar es una posición relativa, pues cuando el orden se disuelve es necesario establecer nuevos órdenes y nuevas palabras de orden. Se supone, por tanto, que el material para la elaboración de nuevos órdenes y palabras de orden se encuentra en las reminiscencias del yo. Además, las líneas de memoria individuales remodelan las relaciones dentro del Bairro como lugar de poder y, en consecuencia, vuelven a disciplinar el orden. Esto demuestra, a su vez, que el Bairro, como «sistema», está involucrado en una negociación continua en múltiples ámbitos (temporal, espacial, objetivo, subjetivo). Un ejemplo de esto sería la negociación entre establecerse como un sistema abierto de producción/generación y rechazo de la identidad, o uno cerrado. Mary Joan Gerson, quien se refiere a las «familias» como sistemas sociales, observa que, si un sistema cerrado es gobernado por la ley de la entropía, degenerará en un caos indiferenciado (Gerson, 1996: 22); mientras que los sistemas «abiertos» son orgánicos y «avanzarán hacia un nivel de complejidad cada vez mayor porque en ellos la información se intercambia con el entorno exterior para mantener así un “estado estable” o equilibrio» (22).

En el caso de las «relaciones familiares» reflejadas en la novela –y, por consiguiente, en el Bairro-, resulta evidente que el colectivo tiende hacia el caos entrópico al mismo tiempo que hacia la constitución de sí mismo como un «estado estable». Su complejidad, derivada de su naturaleza discursiva, asegura que el colectivo se mantenga y reproduzca mediante el constante intercambio de palabras de orden que generan, y también destruyen, órdenes que a su vez vuelven a reconectarse. Por ejemplo, las asignaciones de raza y género son una forma de «denominar» la identidad. Sin embargo, mediante la intervención de la memoria (esto es, la historia), esa fijación o «denominación» se ve desestabilizada por un orden distinto, que emana de las entrañas del yo. Como consecuencia de esto, vemos que es el yo quien negocia su «vocabulario» interno con aquellos venidos de fuera (lugar). La novela demuestra, por un lado, que el ser «visto» significa adaptarse a una serie de palabras de orden, así como a un régimen de declaraciones relativo. No obstante, por otro lado también se explicita que esa posición o adaptación queda severamente cuestionada con la introducción de una historia y

cronología individual. Los cuerpos parecen rechazar y oponerse a las declaraciones procedentes de su interior y, por consiguiente, la novela se convierte en un campo de batalla discursivo y lingüístico. Tal y como observa Deleuze: «el poder es aquella “otra cosa” (un ente líquido) que aparece tanto del lado de las declaraciones como al nivel de los cuerpos. Es aquello que se siente (una relación de fuerza que aparece en la proximidad de otro cuerpo y causa la relación de poder); al mismo tiempo, el poder tiene un sentido definido que enlaza con el sentido lingüístico» (Lambert, 2008: 149).

En otras palabras, la novela expone el «ciclo vital» de la narrativa como una línea continua de errores y desviaciones de la norma (Lambert, 2008: 165ff). El idioma está destinado a «fallar» y a decepcionar a la identidad y, en el mejor de los casos, es un medio mediante el que se crean y eliminan nuevas barreras continuamente. Como escribe Foucault: «no quiero decir que el estado no sea importante. Lo que quiero decir es que las relaciones de poder, y de ahí el análisis que debe hacerse de ellas, se extienden necesariamente más allá de los límites del estado...» (Foucault, 1994: 123). La disciplina del lenguaje es, además, un juego, una aplicación del poder, que se enfrenta continuamente a una resistencia y, como consecuencia, se vuelve ineficaz. Las últimas páginas de la novela de Lobo Antunes muestran lo que sucede cuando se exorcizan las voces demoníacas o cuando estas se «disciplinan» mediante un «orden», *una vez el Orden establecido ha fallado*. Esta parte del libro expone con aguda ironía que el lenguaje, al igual que el poder, solo puede disciplinarse a sí mismo; se representa a sí mismo, no a los mismos yoos.

4. Conclusión: una legión literaria

Hacia el final de la novela, se recupera la voz del policía, ahora en el exilio (de hecho, él mismo es un habitante del desolado Bairro). Sus reflexiones ya no concuerdan con el orden de un informe policial, y se asombra al ser incapaz de recordar absolutamente nada de la época en que creía en el «orden» (337, 354). Ahora, se centra en el discurso narrativo en sí: «(expressão quase poética, a beleza que as frases ganham quando as deixamos à solta) [...]» (345), e incluso sus recuerdos se han vuelto independientes como *discurso*: «(ora aí está uma memória clara, quem não se maravilha com as idiosincrasias da mente?)» (345). Asimismo, el último episodio se narra a través de la voz de uno de los muchachos del Bairro y versa sobre el encuentro con la ley. El chico en cuestión ha pasado siete meses en la llamada Institución (364): «Puseram-me na oficina do carpinteiro e na escola» (365). Su narración refleja la retórica «aprendida» del orden disciplinar institucionalizado, cuyo objetivo es incluir la identidad en el lenguaje: «Suponhamos dois automóveis a cinquenta quilómetros um do outro. O primeiro automóvel numa esquina que designaremos por A como água e o Segundo automóvel noutra esquina que designaremos por B como bota» (368). O:

Água e bota não são para escrever. Só para ter a certeza que não confundem A e B com outras letras. Não o A evidentemente. Vogal cheia. Fácil. Totalmente aberta mas o B traiçoeiro. Susceptível de ser entendido como D ou P ou Q ou T. Cuidado com o B. Continuemos (372).

Más adelante, la voz del policía interrumpe a la del chico («mestiço») -o se alinea con ella- y nos retrotrae únicamente al orden del acto de habla.

(retomámos o ditado é o último parágrafo)
o mestiço a levantar um taco vírgula a abrir um saco de lona
(eu uma semantinha que sai pela janela e definitivamente perco)
a abrir um saco de lona não sei se vírgula e a retirar do saco uma
espingarda vírgula cartuchos vírgula
(não consigo dizer isto devagar perdoem têm de correr ao meu lado)
[...] (acabaram-se as virgulas é só correr senhores)
como a semente me abandonou a mim ou seja me abandonei a mim
mesmo, vos abandonou a vocês e desapareceu no silêncio de que
o mundo é feito, acabou-se a minha mulher, acabou-se o Instituto,
acabaram-se as aulas (379).

En cuanto a la estructura narrativa y composición se refiere, tenemos aquí un ejemplo de cómo el discurso del policía «vuelve» al principio, de cómo todas las voces o actos de habla implicados en la narración vienen a constituir un «orden» distinto dentro de la novela entendida como un todo. Al final del «relatório», las voces se fusionan y el policía, el yo, es Legião, el Bairro, porque este es muchos a la vez y su poder emana del hecho de estar habitado por una cantidad de órdenes o genealogías cambiantes, algunos dominantes y otros dominados. Por todo ello, Lobo Antunes demuestra que escribir una obra de ficción contemporánea se convierte en un ejercicio metaficticio, en el que el proceso de escritura se vuelve visible y pasa a mostrarse como una disciplina, una institución, un estado. Como tal, todos somos participantes institucionalizados, y sin embargo individuos, ocupados en la elaboración del trabajo y el establecimiento de sus fronteras. Y al final, esta actividad discursiva se convierte en un ejercicio continuo para redeterminar los límites de las identidades y del todo colectivo.

Bibliografía

- ANTUNES, António (2007): *O Meu Nome é Legião*, Lisbon: Publicações Dom Quijote.
- CONNOR, Steven (1997): *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary*, Oxford: Blackwell.
- DELEUZE, Gilles (1988): *Foucault*, trans. Sean Hand. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, Gilles (1987): *Foucault*, trad. de José Vázquez Pérez. Barcelona: Ediciones Paidós.
- DELEUZE, Gilles and Félix (2004): *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum.
- DODD, Nigel (1999): *Social Theory and Modernity*, Oxford: Blackwell.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. London: Penguin.
- FOUCAULT, Michel (2002): *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*, traducción de Aurelio Garzón del Camino. Buenos Aires: Siglo XXI Editores.
- FOUCAULT, Michel (1994): *Power*, trans. R. Hurley. New York: The New Press.
- GERSON, Mary Joan (1996): *The Embedded Self. A Psychoanalytic Guide to Family Therapy*, Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- HOLSTEIN, James A. and Jaber F. Gubrium (2000): *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Gregg (2008): *Who's Afraid of Deleuze and Guattari?* New York: Continuum.
- NEWHEART, Michael Willett (2004): "My Name is Legion." *The Story and Soul of the Gerasene Demoniac*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

EL MEU NOM ÉS LEGIÓ LITERATURA I GENEALOGIA EN ANTÓNIO LOBO ANTUNES

Aino Rinhaug

Post-Doctoral Research Fellow (RCN)

University of Oslo | IGRS School of Advanced Studies

Cita recomandada || RINHAUG, Aino (2010): "El meu nom és Legió Literatura i genealogia en António Lobo Antunes" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 2, 48-61 [Data de consulta: dd/mm/aa], < <http://www.452f.com/index.php/ca/aino-rinhaug.html> >.

Il·lustració || Caterina Cerdà

Traducció || Marta Pagès Freixas

Article || Rebut: 09/10/2009 | Apte Comitè científic: 02/12/2009 | Publicat: 01/2010

Llicència || Llicència Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons.

Resum || Aquest treball vol examinar el tema «identitat nacional i literatura» a partir de la manera com un col·lectiu –família o nació– es constitueix per un nombre de «relacions de poder». Al seu torn, aquestes «relacions de poder» són produïdes, o creades, pel propi col·lectiu i es podria considerar que representen les fronteres del grup en un moment determinat. Quan aquestes consideracions es traslladen a una obra de ficció, es veu clarament que les relacions en qüestió són de naturalesa discursiva. El discurs és poder i, com a tal, disciplina tant pel col·lectiu com per cada individu del grup. Com a exemple d'aquesta mena de discurs, l'anàlisi se centra en la novel·la *O meu nome é Legião*, de l'autor portuguès António Lobo Antunes.

Paraules clau || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | Identitat Nacional | Teoria de la família | Relacions de poder | Discurs | Autopoiesi | Genealogia.

Abstract || The present contribution seeks to examine the topic of “national identity and literature” by focusing on how a collective – family or nation – is constituted by a number of “power relations.” These “power relations”, in turn, are produced, or created by the collective as a whole and could be said to represent the frontiers of the group at any given time. When these considerations are brought into a work of fiction, it becomes clearer that the relations in question are of a discursive nature. Discourse is power and, as such, disciplinary of both of the collective as well as of each individual within the group. As an example of this kind of discourse, the analysis focuses on the novel, *O meu nome é Legião*, by Portuguese author, António Lobo Antunes.

Key-words || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | National identity | Family theory | Power relations | Discourse | Autopoiesis | Genealogy.

Vou inventando infâncias. A minha já a esgotei.
António Lobo Antunes

0. Introducció

En vista que el clima mundial actual, incloent-hi totes les disciplines d'investigació, està governat en gran part per «indecidibles» postmoderns (Connor 1997:29), la importància afegida a la qüestió d'«identitat» i de «nació» es fa encara més evident. O bé, tots dos conceptes estan connectats de manera tan intricada que semblen homòlegs incongruents. Aquest assaig vol tenir en compte la importància del paper que tenen tant la identitat com la nació en la constitució de la literatura contemporània. A més, davant d'una sensació creixent de discontinuïtat històrica, la literatura es veu forçada a tractar amb una concepció desconcertant del jo, de la pertinença i del paper de l'escriptura. Si la recerca de la «identitat nacional» implica una negociació a través de fronteres de tots tipus, es podria pensar que aquesta mateixa recerca dirigeix l'escriptura de literatura més enllà de les fronteres de gènere establertes, com, per exemple, el postcolonialisme. A més, sembla ser que la literatura contemporània s'endinsa cada vegada més en les aigües tèrboles del postmodernisme cap a una cosa que sembla refusar un «nom» o una definició. En altres paraules, les exploracions actuals de les fronteres traslladen les negociacions sobre el significat de la identitat nacional a un territori nou. La meua investigació relaciona aquestes reflexions preliminars amb la qüestió de la «veu», de l'«espai» i de la «narració» per veure com es creen noves genealogies (i, per tant, fronteres) o constel·lacions familiars. Si una «família» s'entén com un fragment representatiu d'una «nació», llavors, la «identitat» es concep a grans trets com la subjectivitat de pertànyer a una línia de material històric i discursiu – i, per tant, genealògic. Per recolzar l'estudi de la connexió entre identitat nacional i ficció contemporània, farà referències a la novel·la *O Meu Nome é Legião* (2007) de l'autor portuguès António Lobo Antunes.

1. Entre el marge i el centre

La novel·la està escrita de la mateixa manera que altres publicacions recents de Lobo Antunes, és a dir, com una conjunció de veus narratives, cadascuna de les quals parla des del seu punt de vista sobre un esdeveniment o un fet concret. En el cas de *O Meu Nome...*, la narració gira al voltant d'un canvi d'ordre, o, més aviat, de la caiguda d'una autoritat. Les pàgines d'obertura estan escrites com un «informe» («relatòrio») policial, que documenta un incident criminal que involucra un grup de nois, tots habitants del barri turbulent «Bairro 1 de maig». Com a tal, la investigació i la

revelació de l'estat d'aquest lloc al nord de Lisboa es pot veure com una exposició, en primer lloc, de com es formen les relacions entre les persones en base a la relació que tenen amb el lloc; en altres paraules, del poder que exerceix el lloc sobre els seus habitants; i, en segon lloc, de fins a quin punt és possible parlar (i actuar) com a individu en contraposició a un col·lectiu. En general, aquestes consideracions fan referència a la qüestió de la pertinença, que es manté irresolta. Pel que fa al Bairro, el lloc representa un territori autònom, un món en miniatura, en una peça de ficció que intenta penetrar en la qüestió de què disciplina, però també resisteix, la creació del jo en un lloc concret. El barri d'exilis esdevé, d'aquesta manera, el centre de la narració, on es desenvolupa la conjunció de trames argumentals individuals i on es creen noves genealogies, potser fins i tot una genealogia de la pròpia literatura. Aquestes observacions equivalen a un reconeixement de la manera en què l'escriptura relaciona els exiliats, o marginats, amb el centre o, més aviat, de com n'és de necessari, replantejar-se tant el marge com el centre com a indicadors de pertinença.

1.1 Un *Legião* postmodern: a l'exili

Pel que fa a la qüestió de l'exili contra la pertinença, la novel·la pren el títol de la Bíblia. Una història d'exorcisme i de salvació, explica que Jesús va trobar el dimoni gerasenc Legião, que tenia un esperit impur perquè havia estat posseït per una legió de veus demoníques. A la versió de Marc de la història llegim el següent:

And they came to the other side of the sea, to the region of the Gerasenes. And when Jesus got out of the boat, suddenly there met him out of the tombs a man with an unclean spirit, who was living among the tombs, and no one could restrain him any longer, not even with a chain, for he'd been bound with fetters and chains many times, but the chains were torn apart by him and the fetters smashed, and no one was strong enough to tame him. And every night and day among the tombs and on the mountains he was screaming and gashing himself with stones (Newheart 2004: xix)¹

Jesús salva l'home posseït, que després passa la resta de la seva vida explicant com el seu salvador va fer fora els esperits demoníacs, que es van refugiar en un ramat de porcs i després es van ofegar. A la novel·la de Lobo Antunes, es podria dir que el Bairro parla com un col·lectiu «impur», habitat per una legió sencera de veus que estan exiliades de la societat. No obstant això, en lloc d'amagar-se, encadenat i presoner, el Bairro, sota la vigilància constant de la llei, o de la policia, està subjecte a un règim «disciplinari», o, com diria Foucault, a un control disciplinari que originàriament s'aplicava per marginar el «leprós» de la resta de la societat. A *Discipline and Punish*, Foucault escriu el següent:

NOTES

1 | Lobo Antunes fa referència a la mateixa història citant a Lluc 8: 26-28 al principi de la novel·la.

The constant division between the normal and the abnormal, to which every individual is subjected, brings us back to our own time, by applying the binary branding of exile of the leper to quite different objects; the existence of a whole set of techniques and institutions for measuring, supervising and correcting the abnormal brings into play the disciplinary mechanisms to which the fear of the plague gave rise (Foucault, 1991: 199).

NOTES

5 | J. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

Efectivament, la relació entre l'exili del leprós i el Legió contemporani es veu reforçada a la novel·la. En el cas del Legió bíblic, Déu, a través de Jesús, va exercir el seu poder sobre els homes guarint el malalt, que després es va reinserir a l'ordre de la gent. Pel que fa al paper del lloc, val la pena assenyalar que la cura de Legió va tenir lloc al territori gentil (Newheart, 2004: 38): «[T]he unclean spirit has brought the man into unclean places» (42). En un context contemporani, l'expulsió del leprós de la societat i l'exercici de poder d'una autoritat suprema ressorgeixen en la teoria de càstig i de disciplina de les reflexions de Foucault sobre el *panoptisme*.

En referència al «centre de vigilància» de Jeremy Bentham, o *El Panòptic* (1787), Foucault observa que aquesta construcció permet, per exemple, vigilar els presoners sense que puguin veure el vigilant. Cada persona es troba en una unitat espacial i els guardes poden «veure constantment i reconèixer immediatament» cada individu. Com a conseqüència, la visibilitat es converteix en una trampa i el poder s'exerceix automàticament (200-201). Contràriament al que va passar al Legió bíblic, que s'amagava entre els sepulcres, l'objectiu de la construcció disciplinària de Bentham, tal com indica Foucault, era assegurar que «[l]a multitud, massa compacta, lloc d'intercanvis múltiples, d'individualitats que es fonen, efecte col·lectiu, s'anul·la en benefici d'una col·lecció d'individualitats separades.»(201)⁵. El Panòptic també era un laboratori de poder, «es podria utilitzar com a màquina de fer experiments, de modificar el comportament, d'encaminar o de reeducar la conducta dels individus.» (203). Cal observar que aquests cossos individuals en l'espai són el contrari d'un poder singular i suprem; són «tota la regió inferior» del domini panòptic, «la dels cossos irregulars, amb els seus detalls, els seus moviments múltiples, les seves forces heterogènies, les seves relacions espacials» (208), i el que fa falta, per a l'anàlisi disciplinària d'aquest grup heterogeni, són:

[m]echanisms that analyse distributions, gaps, series, combinations, and which use instruments that render visible, record, differentiate and compare: a physics of a relational and multiple power, which has its maximum intensity not in the person of the king, but in the bodies that can be individualized by these relations (208).

Segons aquestes observacions, l'objectiu del Panòptic, com a cos social, són les «relacions de disciplina» (208) i no la presència d'un

poder sobirà. Si, tal com escriu Foucault, Bentham somiava la creació d'una societat que fos «travessada i penetrada» per una xarxa de mecanismes disciplinaris, el Panòptic proporcionava la fórmula per a aquest propòsit (209)⁷.

Si fem un gran salt des del paper del Panòptic a la societat contemporània fins a la qüestió de la identitat nacional i la literatura, és evident que la societat, com a domini panòptic, ha esdevingut cada vegada més rebel i més difícil de controlar o d'analitzar. Les relacions disciplinàries interpersonals han esdevingut molt més complexes, de la mateixa manera que la qüestió de l'individu, de la identitat i de la nació. Avui en dia, les possibilitats combinatòries entre individus dins del mateix col·lectiu semblen infinites i només la visibilitat no pot assegurar cap mena de disciplina ni d'ordre, principalment, perquè l'ordre en si ha esdevingut relatiu. De fet, fa la impressió que l'ordre ha esdevingut tan relatiu com el discurs que el vol mantenir. Podria ser, doncs, que actualment la forma del panoptisme només es pugui definir d'acord amb les relacions *discursives* operants de la societat contemporània? Sembla que Holstein i Gubrium mantenen aquest punt de vista quan debaten la noció de la «identitat narrativa al món postmodern» (2000). Fent referència a Foucault, escriuen el següent:

Across the various institutional realms, newly emergent discourses formed subjectivities of their own. Rather than the individual self being the center of experience through time immemorial, Foucault argues that the idea of a centered presence is itself a discursive formation, part of a historical set of language games, if you will, that articulate the discourse of a present subjectivity on several fronts (Holstein, Gubrium 2000: 79).⁸

I més endavant:

This contemporary panopticism is a massive set of language games we engage in virtually every day. Their various terms locate and discursively ground the construction of the empirical self. This ending for the story of the self directs us to the local incitements of seemingly endless personal narratives. These are not grand narratives of the self. To be sure; instead, they are accounts that borrow from diversely situated and formulated language games to convey who and what we are in our private spheres and very 'own' inner lives (80).⁹

Tal com es podria extreure d'aquestes observacions, el panoptisme postmodern com a pràctica de discurs està molt relacionat amb el concepte del col·lectiu com a cos social compost. La idea que es manté en aquest estudi és, per tant, que la relació discursiva i disciplinària, però també resistent i fins i tot «revolucionària», entre individus es pot representar de manera creativa, com a literatura. A més, dins la «institució» o «estat», de la literatura, la idea d'identitat nacional es pot dur a terme com a pràctica creativa, la complexa genealogia de la qual es troba – com s'ha mencionat anteriorment – en el territori «social» entre el centre i el marge.

NOTES

7 | A *Discipline and Punish* (1991) Foucault proporciona una explicació històrica de l'evolució de les institucions disciplinàries, inclosa l'organització de l'aparell policial, que es va convertir en una extensió de l'estat al segle XVIII. Veure pàgines 218-228.

8 | N. de la T.: “Per mitjà dels diversos reialmes institucionals, els nous discursos emergents han format subjectivitats pròpies. Més que el fet que l'individu hagi estat el centre de l'experiència durant temps immemorial, Foucault argumenta que la idea d'una presència centrada és pròpiament una formació discursiva, part d'un conjunt històric de jocs del llenguatge, més ben dit, que articulen el discurs d'una subjectivitat present a diversos fronts.”

9 | N. de la T.: “Aquest panoptisme contemporani és un conjunt enorme de jocs del llenguatge que trobem pràcticament cada dia. Els seus termes diversos localitzen i basen discursivament la construcció del jo empíric. El final de la història del jo ens dirigeix a les incitacions locals de narracions personals aparentment sense fi. No són grans narracions del jo. Sense cap dubte; sinó que són relats que prenen de jocs del llenguatge diversament formulats i situats per comunicar qui o què som a les nostres esferes privades i a les nostres 'pròpies' vides interiors.”

2. *In situ*: la família postmoderna i la genealogia

La idea és que les relacions discursives que tenen lloc *in situ* creen un «cos social», la complexitat del qual, pel que fa al significat i a la identitat, deriva tant del lloc com de cada participant en el camp. Citar la visió de Deleuze del poder foucaultia és suficient per fer que el problema de la densitat del lloc sigui més que evident. En una secció d'un seminari titulat «A New Cartographer», escrivia el següent: «El poder té com a característiques la immanència del seu camp, sense unificació transcendent; la continuïtat de la seva línia, sense una centralització global; la contigüitat dels seus segments, sense totalització diferent: un espai serial» (Deleuze, 1988: 27)¹⁰. Com Gregg Lambert observa, el més important que sorgeix d'aquesta descripció és que «l'espai social en si [és] una multiplicitat de relacions (és a dir, immanència, continuïtat, contigüitat) que encara no estan estructurades en una jerarquia o una piràmide» (Lambert, 2008: 141). Aquesta observació, contràriament a la d'una autoritat «superior», fa la idea de poder i de dominància més difícil, perquè el poder «no flueix en una sola direcció, “des de dalt”, sinó també “des de sota”, perquè els subjectes dominats també produeixen la realitat de la funció del dominador com un moment d'unificació transcendent» (141). També, com es comenta més endavant, és important tenir present que el poder no és una cosa «afegida» al camp social, sinó «profundament arrelada al nexa social» (Foucault, 1994: 343). Això, al seu torn, afectarà la nostra visió del poder, de la història i de la genealogia, fet que en el cas d'aquest tema i d'aquesta novel·la es fa evident. Per a Lambert, la teoria del poder de Foucault és més aviat genealògica que no pas històrica, perquè «només un mètode genealògic ha de ser responsable de desviacions o d'accidents sobtats que puguin afectar el genus (forma)» (145). En altres paraules, no hi ha cap lògica interna en el desenvolupament de les formes, que existeixen com una multitud d'esdeveniments que s'interconnecten (Dodd, 1999: 90). Tanmateix, la novel·la de Lobo Antunes demostra que en la literatura, com a esdeveniment i com a joc de la llengua, la noció d'«identitat nacional» és qüestionada per una producció i una utilització contínues de material discursiu («genealògic»). Més concretament, en el cas de la literatura com a «lloc» de poder per dret propi, té a veure amb una forma de negociació en curs entre el que és històric i el que és anhistòric de la manera que l'ordre del «model genealògic» continua sent afectat per l'extensió del mode discursiu. A més, la literatura, com a model de poder anhistòric, està constantment en procés de convertir-se en històrica pel fet que els participants discursius s'alimenten, o es mantenen, del seu propi material genealògic i històric del passat. Conseqüentment, les trames argumentals individuals, que constitueixen el lloc heterogeni col·lectiu de les relacions de poder,

NOTES

10 | Citat a Lambert, 2008: 141.

també són un lloc de memòria, que és portada altra vegada al present, o actualitzada, pels participants, que produeixen la seva pròpia singularitat com a subjectivitats.

3. Una legió d'individus: «Perquè som molts»

Per tal de demostrar les consideracions anteriors, recorreré a la novel·la *O meu nome é Legião* per fer-ne una anàlisi més minuciosa. Com he mencionat anteriorment, aquesta novel·la, com la major part de l'obra de Lobo Antunes, demostra que la conjunció de veus narratives crea un col·lectiu que parla com si fossin «molts en un». Tornant a la qüestió de les relacions de poder, la característica més impactant de la novel·la és que aquestes veus parlen des d'una posició que ja no pertany a cap mena d'ordre fixat. Privats de tota autoritat, els representants de la llei es veuen impotents davant del Bairro, que sembla existir seguint les seves pròpies lleis. D'una banda, les veus parlen com a figures nòmades anònimes, únicament discernibles pel color o per altres trets físics¹¹. D'altra banda, el discurs és una exploració contínua del passat, o de la qüestió de qui o què som «nosaltres», pel que fa al jo i al lloc. La novel·la sembla posar èmfasi en el fet que quan «l'ordre antic» falla¹², no hi ha cap diferència entre els representants de la llei (la policia) i els habitants exiliats del Bairro pel que fa a l'autoritat; ni cap diferència discursiva entre les veus del passat i les del present. Així doncs, el material genealògic s'alinea amb el material històric. Quan cadascuna de les veus contemporànies recorda veus del passat, tant si pertanyen a membres de la família com a examants, cada veu i cada trama argumental individual s'uneixen en la producció d'una obra literària. La constel·lació de veus narratives es pot considerar semblant a una «família», o en un sentit més ampli, a una «nació», les «fronteres» de la qual estan determinades per les diverses operacions que tenen lloc dins l'entitat.

3.1 Enunciats, consignes i cossos

Pel que fa a la redacció, ja he mencionat que el capítol d'obertura està escrit com si fos un informe policial i, per tant, està redactat seguint les convencions formals, però s'encreua amb els records personals del narrador:

escuto um oco de gruta no interior de mim ou seja pingos vagarosos e raros que deduzo pertencerem a episódios da época há tanto tempo morta em que me emocionava, o meu chefe a estranhar
-Tem as pálpebras vermelhas você e o pisa-papéis de uma banda para a outra a atanzanar-me, defendo-me calculando quantos palitos no restaurant de Ermesinde ou a imaginar a minha filha no mesmo banco que eu a observar os prédios igualmente misturando e separando dedos, talvez prove um dos bolos, talvez pingos também, dava oito décimos do

NOTES

11 | Cf. “[D]e acordo com a ordem habitual ou seja o chamado Capitão de 16 (dezasseis) anos mestiço, o chamado Miúdo de 12 (doze) anos mestiço, o chamado Ruço de 19 (dezanove) anos branco e o chamado Galã de 14 (catorze) anos mestiço na dianteira e os restantes quatro, o chamado Guerrilheiro de 17 (dezassete) anos mestiço, o chamado Cão de 15 (quinze) anos mestiço, o chamado Gordo de 18 (dezoito) anos preto e o Hiena de 13 (treze) anos mestiço assim apelidado em consequência de uma malformação no rosto [...]” A Antunes, 2007: 14.

12 | El policia, al principi de la novel·la, expressa la connexió entre el sentit social i corporal del “desordre”. La caiguda del règim es descriu amb referències al deteriorament físic: “o que este país decaiu com a democracia senhores, a falta de respeito, o desgoverno, os pretos, as minhas víceras até que trabalhavam com eficiência, oleadas, tranquilas e por favour não me venham com o argumento que a idade é outra porque não é a idade é o salve-se quem puder que se transmite aos órgãos, aí estão eles cada qual para o seu lado a funcionarem sozinhos que bem sinto as supra-renais e o pâncreas egoístas, ferozes a atormentarem-me o verniz com as unhas sob o aparador do estômago [...]” *Ibid.* p. 37.

ordenado para saber o que pensa em mim se é que pensa em mim, não acredito que gaste tempo comigo, em pequena ria-se a dormir, gatinhava para trás, espalhava a mão na cara

-Fui-me embora (Antunes 2007:35).

El policia narrador relata a dues línies temporals, és a dir, a veus tant del passat («pingos») com del present («pálpebras vermelhas»). El resultat és que els records de la seva filla semblen més presents que la pròpia filla. De manera semblant al cas dels seus pares («(-Desculpe se a contrário mãe mas o que herdei do meu pai)» (20), ella no forma part de la seva vida. A més, cada membre de la família està exiliat l'un de l'altre, però tots estan connectats per la memòria discursiva «(pronto confesso tenho vergonha do meu pai)» (29). També, el narrador sospita que l'exili no és intencionat, sinó el resultat d'un tret inexplicable que fa que els altres s'allunyin d'ell: «perdoem-me se exagero, mas visita-me a suspeita de existir qualquer coisa em mim, no aspecto, na maneira de exprimir-me, no cheiro, que afasta as pessoas, o meu chefe para não ir mais longe nunca me estende a mão» (26). Des de la seva posició d'exiliat, les «gotes» del passat que porta a dins es converteixen en l'única connexió entre el jo i el món, fins al punt que el lliguen – discursivament – al lloc i al present i, per tant, fins i tot a la seva filla: «há alturas em que me ocorre que qualquer coisa entre nós, um laçozinho ténue, uma espécie de saudade, patéticas no género e engano, laço algum, ela uma gruta também onde os pingos e os líquenes secavam, espaço vazio e sem ecos, pedras mortas, silêncio [...]» (50).

Com a repetició, o extensió, de la primera trama argumental, l'eco del mateix tipus d'història familiar alterada apareix a les narracions dels habitants del Bairro, per exemple, en la veu d'una dona:

Nasci aqui, sempre morei aqui, os meus pais e o meu filho faleceram aqui e portanto sou daqui e não saio daqui mesmo que o meu marido continue a insistir que os corvos se foram e os defuntos deixaram de perguntar por nós no baldio onde os enterramos às escondidas a seguir ao que sobeja de uma capela de quinta [...] (169).

Aquí, el «Bairro», com a lloc d'origen i de mort, compleix el paper d'una llar. La veu de la dona està «arrelada» a aquest lloc i també pot «sentir» altres veus: «são outras vozes que oiço, finados de antes do meu nascimento num português de pretos porque somos pretos e não temos um lugar que nos aceite salvo figueiras bravas e espinhos [...]» (173). En aquest cas, la qüestió de la pertinença, de l'exili i del jo té un altre significat, perquè el sentit del jo està determinat i, per tant, disciplinat pel discurs de raça i de gènere. El Bairro és el lloc dels exilis, de temporalitats diferents i de genealogies que no estan fixades, i les històries familiars corren el perill de desaparèixer en el rebuig i en l'oblit. Per exemple, la dona no vol reconèixer el seu fill: «não me comparo com o meu filho porque não tive filho, tive cacos

a ferirem-me por dentro e um choro que as velhas embrulharam em panos [...]» (177). El lligam familiar té un sentit de dolor corporal i de distanciament («era um desconhecido que recebi como um desconhecido») (180):

depois do falecimento do meu pai a minha mãe a espreitar os corvos sem espreitar fosse o que fosse porque o Bairro lhe acabava nos limites do corpo, para além da pele não existe nada e o que existe no interior da pele não me rala, não sou fora de mim e o que sou em mim não o sinto, não senti os meus filhos, cresceram-me no sangue sem me pertencerem, foram-se embora, adeus, a minha filha primeira, quase branca (294).

Ara bé, si aquests enunciats es poden considerar representatius de les comunicacions d'unió i de separació dels exilis, és evident que la qüestió de pertinença i de separació resulta problemàtica en el context de la identitat i de la narrativa. Els enunciats són «enunciats corporals», en el sentit que expressen i determinen discursivament el cos («branco», «preto», «mestico») dins d'un règim de relacions de poder i, en referència a Deleuze i a Guattari, la novel·la és un exemple que el llenguatge és primàriament social i està format per consignes, expressades per actes de parla relacionats amb una «obligació social» i no amb una comunicació d'identitat (Deleuze, Guattari, 2004: 87). En altres paraules, és més una qüestió de repetició i de redundància que d'informació i de significació i tant la significació com la subjectivació depenen de la «naturalesa i de la transmissió de consignes en un camp social determinat» (88). A més, el «col·lectiu impersonal» determina, o assigna, la «individualitat i les seves distribucions canviant dins el discurs» (88). Deleuze i Guattari continuen emfasitzant que els actes de parla s'atribueixen als cossos (en un sentit ampli) d'una societat determinada i les consignes tenen un poder de variació, per exemple, en el cas de la qüestió de raça i de gènere. Tal com Lambert esmenta, «“negre” i “blanc” com a atributs, són una transformació incorporària que s'aplica directament als cossos i que s'insereix a les accions i les passions del subjecte. En resum, subjecta el cos a un “ordre”» (Lambert, 58). En la veu d'una dona *mestiço*:

Que coisa é mulher?
Talvez a palavra secreta que qualquer dia direi
Que coisa é mulher?
[...]
não me vou embora deste Bairro porque não sei se existo desde que
estou sozinha [...]
(qual o motivo que não entendo de não partir daqui?)
[...]
(há quanto tempo não sou branca eu?) (95-97).

Aquestes consideracions demanen més recerca sobre el paper concret que desenvolupen els actes de parla i les consignes a

la novel·la, on la determinació d'un «ordre» discursiu sembla problemàtica. Per tal de veure més detingudament la relació entre consignes, genealogia i identitat, resultarà profitós parlar breument de la teoria de sistemes i de la família.

3.1.1 La constel·lació familiar postmoderna: autopoiesi

Es pot examinar de quina manera actuen les relacions de poder discursives de la novel·la sobre els uns i els altres en un sentit productiu mirant el Bairro, o el col·lectiu, com un «sistema social»: d'una banda, hem vist que el règim de consignes determina – almenys temporalment – la subjectivació i la individualitat assignant un lloc dins d'un ordre. D'altra banda, aquest lloc és una posició relativa i quan l'ordre desapareix s'han d'establir nous ordres, juntament amb noves consignes. Se suposa, per tant, que el material per produir els nous ordres i les noves consignes s'ha de trobar a les reminiscències del jo. A més, les línies de memòria individuals reorganitzen les relacions dins del Bairro com a lloc de poder i, com a conseqüència, redisciplinen l'ordre. Això demostra que el Bairro, com a «sistema», està contínuament negociant a través de fronteres (temporals, espacials, objectives, subjectives), per exemple, si establir-se com a sistema tancat o com a sistema obert de producció/creació i de rebuig d'identitat. Referint-se a les «famílies» com a sistemes socials, Mary Joan Gerson observa que si un sistema tancat està governat per una llei d'entropia, es deteriorarà cap a un caos indiferenciat (Gerson, 1996: 22), mentre que els sistemes «oberts» són orgànics i es «mouen cap a un grau de complexitat cada vegada més alt, perquè hi ha un intercanvi d'informació amb l'entorn exterior per tal de mantenir un “estat estacionari” o equilibri»(22).

Pel que fa a les «relacions familiars» a la novel·la – i, per tant, al Bairro –, resulta evident que el col·lectiu tendeix tant a un caos entròpic com a establir-se en un «estat estacionari». La seva complexitat – derivada de la seva naturalesa discursiva – assegura que el col·lectiu es mantingui i es reproduïxi gràcies a l'intercanvi constant de consignes que creen ordres, però que també en destrueixen, i que, al seu torn, reconnecten. Per exemple, les assignacions de raça i de gènere són una manera de «denominar» el jo però, mitjançant la intervenció de la memòria (és a dir, la història), aquesta fixació, o «denominació», és desestabilitzada per un ordre diferent, el que emana de l'interior del jo. Com a resultat, veiem que és el jo qui negocia el seu «vocabulari» intern amb els que venen de l'exterior (lloc) i la novel·la demostra, d'una banda, que ser «vist» vol dir ajustar-se a una sèrie de consignes i a un règim d'enunciats relatiu; però també, d'altra banda, fa explícit que, introduint una trama argumental i una línia temporal individuals, aquesta posició, o ajustament, es posa seriosament en dubte. Sembla que els cossos rebutgen els enunciats, o s'hi oposen, des de dins i, com a resultat,

la novel·la es converteix en un camp de batalla discursiu i lingüístic. Tal com observa Deleuze: «el poder és una “altra cosa” (un ésser líquid) que apareix tant al costat dels enunciats com al nivell dels cossos. Això és el que transmet (una relació de força que apareix a les immediacions d'un altre cos i que causa la relació de poder); al mateix temps, el poder té un sentit definit que està lligat al sentit lingüístic» (Lambert, 2008: 149).

En altres paraules, la novel·la mostra el «cicle vital» de la narració com una línia constant d'errors i de desviacions de la norma (Lambert, 2008: 165ff). És molt probable que el llenguatge «falli» i decebi el jo i, com a molt, és un mitjà per crear i eliminar noves fronteres constantment. Com diu Foucault: «No vull dir que l'estat no sigui important; el que vull dir és que les relacions de poder i, per tant, l'anàlisi que se n'ha de fer, s'estenen més enllà dels límits de l'estat...» (Foucault, 1994: 123ff). La disciplina del llenguatge, a més, és un joc, una aplicació de poder, però troba resistències constantment i, com a conseqüència, esdevindrà impotent. Les últimes pàgines de la novel·la de Lobo Antunes, mostren què passa quan les veus demoníques són exorcitzades, o «disciplinades», per un «ordre» *després que l'ordre fixat hagi fallat*. Aquesta part mostra amb una ironia aguda, que el llenguatge com a poder només es pot disciplinar a si mateix; només es mostra a si mateix, no als altres.

4. Conclusió: una legió literària

Cap al final de la novel·la, recuperem la veu de la policia, ara a l'exili, de fet, un habitant del Bairro desolat. Les seves reflexions ja no segueixen l'ordre de l'informe policial i se sorprèn perquè no recorda absolutament res de l'època en què creia en l'«ordre» (337, 354). Ara, se centra en el discurs narratiu: «(expressão quase poética, a beleza que as frases ganham quando as deixamos à solta) [...]» (345), i fins i tot els records s'han tornat independents *com a discurs*: «(ora aí está uma memória clara, quem não se maravilha com as idiosincrasias da mente?)» (345). Així mateix, l'últim capítol té la veu d'un dels nois del Bairro i està relacionat amb la trobada amb la llei. El noi ha passat set mesos a l'anomenada institució (364): «Puseram-me na oficina do carpinteiro e na escola» (365). I els miralls narratius, la retòrica «apresa» d'un ordre disciplinari institucionalitzat, que té l'objectiu d'incloure el jo al llenguatge: «Suponhamos dois automóveis a cinquenta quilómetros um do outro. O primeiro automóvel numa esquina que designaremos por A como água e o Segundo automóvel noutra esquina que designaremos por B como bota» (368). O:

Água e bota não são para escrever. Só para ter a certeza que não confundem A e B com outras letras. Não o A evidentemente. Vogal cheia. Fácil. Totalmente aberta mas o B traiçoeiro. Susceptível de ser entendido como D ou P ou Q ou T. Cuidado com o B. Continuemos (372).

Més endavant, la veu del noi («mestiço») és interrompuda per la de la policia, o fins i tot s'hi alinea, la qual cosa ens retorna només a l'ordre de l'acte de parla:

(retomámos o ditado é o último parágrafo)
o mestiço a levantar um taco vírgula a abrir um saco de lona
(eu uma semantinha que sai pela janela e definitivamente perco)
a abrir um saco de lona não sei se vírgula e a retirar do saco uma
espingarda vírgula cartuchos vírgula
(não consigo dizer isto devagar perdoem têm de correr ao meu lado)
[...]
(acabaram-se as virgules é só correr senhores)
como a semente me abandonou a mim ou seja me abandonei a mim
mesmo, vos abandonou a vocês e desapareceu no silêncio de que
o mundo é feito, acabou-se a minha mulher, acabou-se o Instituto,
acabaram-se as aulas (379).

Aquí, pel que fa a l'estructura narrativa i a la redacció, tenim un exemple de com el discurs de la policia «torna» al principi; de com totes les veus, o actes de parla, implicades en la narració han arribat a constituir un «ordre» diferent dins de la novel•la com un tot. Al final del «relatório», les veus es barregen i la policia, el jo, és Legião, el Bairro, perquè està format per molts i el seu poder deriva del fet que està habitat per una sèrie d'ordres canviants o de genealogies, dominat per alguns, dominant-ne d'altres. Lobo Antunes demostra que escriure una peça de ficció contemporània es converteix en un exercici metaficcional, en què el procés d'escriptura es fa visible i es mostra a si mateix com una disciplina, una institució o un estat. Per tant, tots som participants institucionalitzats, però tot i això individus, implicats en la realització de l'obra i en l'establiment de les seves fronteres, i finalment, l'activitat discursiva es converteix en un exercici en curs de redeterminació dels límits del jo i del col•lectiu.

Bibliografia

- ANTUNES, António (2007): *O Meu Nome é Legião*, Lisbon: Publicações Dom Quixote.
- CONNOR, Steven (1997): *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary*, Oxford: Blackwell.
- DELEUZE, Gilles (1988): *Foucault*, trans. Sean Hand. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, Gilles and Félix (2004): *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum.
- DODD, Nigel (1999): *Social Theory and Modernity*, Oxford: Blackwell.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. London: Penguin.
- FOUCAULT, Michel (1994): *Power*, trans. R. Hurley. New York: The New Press.
- GERSON, Mary Joan (1996): *The Embedded Self. A Psychoanalytic Guide to Family Therapy*, Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- HOLSTEIN, James A. and Jaber F. Gubrium (2000): *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Gregg (2008): *Who's Afraid of Deleuze and Guattari?* New York: Continuum.
- NEWHEART, Michael Willett (2004): "My Name is Legion." *The Story and Soul of the Gerasene Demoniac*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

NIRE IZENA LEGIO DA LITERATURA ETA GENEALOGIA ANTÓNIO LOBO ANTUNESEN

Aino Rinhaug

“Post-Doctoral Research Fellow”a (RCN)

University of Oslo | IGRS School of Advanced Studies

Aipatzeko gomendioa || RINHAUG, Aino (2010): “My Name Is Legion Literature and Genealogy in António Lobo Antunes” [artikulu linean], 452°F. *Literaturaren teoria eta literatura konparatua aldizkaria*, 2, 48-61 [Kontsulta data: uu/hh/ee], < <http://www.452f.com/index.php/eu/aino-rinhaug.html> >.

Ilustrazioa || Caterina Cerdá

Itzulpena || Amaia González Padrones

Artikulu || Jasota: 2009/10/09 | Komite zientifikoak onartuta: 2009/12/02 | Argitaratuta: 2010/01

Lizentzia || 3.0 Creative Commons lizentzia Aitortu - ez merkataritzarako - lan eratorririk gabe.

Laburpena || Artikulu honen helburua “identitate nazionala eta literatura” gaia aztertzea da, kolektiboa (familia edo nazioa) “botere erlazio” batzuen arabera osatuta dagoela abiapuntutzat hartuz. “Botere erlazio” hauek, ondoz ondo, kolektiboak berak eragin edo sortu egiten ditu eta taldearen mugak adierazten dituela esan dezakegu, unea edozein izanda ere. Azterketa hauek fikziozko lan batera eramaten direnean, argiago ikus dezakegu erlazio hauek izaera diskurtsiboa dutela. Diskurtsoa boterea da eta, horrela izanik, diziplinazkoa da kolektiborako zein taldeko gizabanako bakoitzarentzat. Azterketa António Lobo Antunes idazle portugaldarraren *O meu nome é Legião* eleberrian oinarritzen da, liburua diskurtso-mota honen eredutzat hartuz.

Gako-hitzak || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | Identitate nazionala | Familiaren teoria | Botere erlazioak | Diskurtsoa | Autopoiesisa | Genealogia.

Abstract || The present contribution seeks to examine the topic of “national identity and literature” by focusing on how a collective – family or nation – is constituted by a number of “power relations.” These “power relations”, in turn, are produced, or created by the collective as a whole and could be said to represent the frontiers of the group at any given time. When these considerations are brought into a work of fiction, it becomes clearer that the relations in question are of a discursive nature. Discourse is power and, as such, disciplinary of both of the collective as well as of each individual within the group. As an example of this kind of discourse, the analysis focuses on the novel, *O meu nome é Legião*, by Portuguese author, António Lobo Antunes.

Key-words || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | National identity | Family theory | Power relations | Discourse | Autopoiesis | Genealogy.

Vou inventando infâncias. A minha já a esgotei.
António Lobo Antunes

0. Hitzaurrea

Munduan dagoen giroa, ikerketa mota guztiak barne, “erabakiezinen” talde postmodernoa (Connor 1997: 29) zuzentzen duela kontuan hartuz, “identitate” eta “nazio” kontuak gero eta garrantzitsuagoak dira. Hau da, bi kontzeptuak berez loturik daudela dirudi benetan bat ez datozen baliokideak direlako hain zuzen. Saiakera honen helburua bai identitateak bai nazioak gaur egungo literaturaren erakuntzan duten eragina aintzat hartzea da. Bestalde, jarraitasun historikoa ez dagoen sentimendua gero eta nabarmenagoa izan arren, literatura behartuta dago bateratzera zein aro lotakoa den bere buruari buruz daukan kontzeptu nahasia, eta idazteko jarduera. “Identitate nazionalaren” bilaketak mota guztietako muga artean negoziatioak hasten baditu, orduan jardun berak dituen mugetatik kanpo literatura idaztea zuzenketa lana bezala ikus litzateke, esaterako, post-kolonialismoa. Gainera, uste da literatura garaikidea postmodernismoaren ur nahasietan murgiltzen ari dela, horrela “izen” edo definizio bat ukatuz bere buruari. Bestela esanda, muga inguruan martxan dauden ikerketak identitate nazionalaren esanahiari buruz dauden negoziatioak beste eremu batera eramaten dituzte. Nire azterketak “ahotsa”, “espazioa” eta “narrazioa” kontzeptuen lehenengo hausnarketa hauek jasoko ditu, genealogi berriak (beraz, mugak) edota konstelazio familiarak nola sortzen diren ikusteko asmoz. “Familia” bat “nazio” baten ordezkaria dela ulertzen badugu, orduan “identitatea” subjektibitate hartuko dugu oro har, material historiko eta diskurtsiboa (beraz, genealogikoa) duen leinuarena. Identitate nazionala eta gaur egungo fikzioaren arteko lotura ikertzea helburu, António Lobo Antunes idazle portugaldarraren *O Meu Nome é Legião* eleberria aipatuko da.

1. Kanpoaldea eta erdigunaren artean

Eleberria Lobo Antunesek idatzi berri dituen beste argitalpen batzuen antzera dago idatzita; hau da, zenbait ahots narratibo elkartzen ditu, bakoitzak bere ikuspuntutik hitz egiten duelarik, hain zuzenbakoitzari esperientzia edo gertakari zehatz bat baitagokio. *O Meu Nome...* eleberriaren kasuan, narrazioa etengabe aldatzen den agintariari buruzkoa da, hots, agintari baten gabeziari buruzkoa. Hasierako orrialdeak poliziaren “txosten” (“relatório”) baten moduan dago idatzita; bertan “Bairro 1st of May” langile-auzo kaotikoko gazte-talde bat inplikaturako gertaera kriminal bati buruzko informazioa biltzen da. Horrela, Lisboako iparraldean dagoen legez kanpoko toki batagertzen da eta honi buruzko ikerketa ezagutarazte bat bezala ikusi daiteke;

lehendabizi, jendearen arteko erlazioak lekuarekin duten erlazioan oinarrituta nola sortzen diren erakusten digulako, (edo, beste era batera esanda, lekuak bertako biztanleengan duen indarra azaltzen zaigulako); bigarrenik, gizabanako gisa zein puntutaraino ekin eta mintzatu gaitzkeen hausnartzen duelako (eta ez kolektibo oso baten ahotsari jarriki). Guztira, azterketa hauek oraindik konpondu gabe dagoen aberriaren kontuarekin zerikusia dute, . Bairrori dagokionez, lekuak lurralde autonomo bat ordezkatzeko du, eskala txikian irudikatutako mundu bat da, fikzio zati batean kokatua dagoena, lekuan bertan nortasun bat garatzeko zerk arautzen duen, baina ere zeri aurre egin behar zaion bilatzen duena. Erbesteratuen auzoa narrazioaren abiapuntua bilakatzen da, eta bertan gizabanakoen argumentuak elkartzen dira, ondorioz, genealogia berriak osatzen dituzte, agian literatura beraren genealogia ere. Aipamen hauek adierazi nahi dutena da nola idazteko prozesuak erbesteratua edo kanpoaldekoa erdigunearekin lotzen duen; hobeto esanda, nola beharrezkoa den bai kanpoaldea bai erdigunea berriro aberriaren adierazle bezala ikustea.

1.1 *Legião* postmodernoak: Erbestean

Erbestea eta aberriaren kontrajarpenari dagokionez, aipatzekoa da eleberririk izenburu hau Bibliatik hartzen duela. Exorzismo eta salbazioari buruzko istorio honek, Jesusek gerasatarren deabruzko legioarekin topo egin zueneko kontakatu digu. Honen espiritua zikin dago, deabruzko ahotsen legio batek hartua baitago. Markosen istorioaren bertsioan hurrengo irakur dezakegu:

Aintziraz beste aldera iritsi ziren, gerasatarren lurraldera. Ontzitik jaitsi orduko, espiritu gaiztoen menpe zegoen gizon bat atera zitzaion Jesusi hilobi artean bidera. Hilobietan bizi zen, eta ezin zuen inork lotuta eduki, ezta katez ere. Hain zuzen, behin eta berriz lotua zuten girgiluz eta katez, baina hark beti kateak eten eta girgiluak puskatu egiten zituen, eta ez zen inor ere hura menderatzeko gauza. Gau eta egun hilobi artean eta mendirik mendi ibili ohi zen etengabe, marrumaka eta bere burua harriaren aurka joka (Newheart 2004: xix)¹.

Jesusek gizon gaixoa salbatzen du eta bere bizitzaren gainerako denbora guztian zehar bere salbatzaileak deabruzko spirituei hitz egiteari utzi zion; spirituak txerri-talde batean babestu eta geroago itota bukatu zuten). Lobo Antunesen eleberrian Bairroa kolektibo “zikin” bat bezala deskribatzen da, gizarteak erbesteratua duen ahots-legio batek jendeztatuta dagoena. Hala ere, lotuta eta oztupoekin, ezkutatu beharrean Bairroa “behaketa” erregimen batera behartuta dago, legearen eta poliziaren etengabeko begiradapean baitago. Beste era batera esanda, Foucaulten hitzekin mintzatzeko, “legenardunak” gizartetik urruntzeko ezarri zen behaketa kontrola hasiera batean. *Behatu eta Zigortu* liburuan (*Discipline and Punish*), Foucaultek hurrengo idazten du:

OHARRAK

1 | Lobo Antunesen istorio berberari buruz ari da Lukas 8: 26-28 eleberraren hasieran.

Ohikoa eta ez ohikoaren arteko etengabeko banaketa, gizabanako guztiak menpe gaituena, gugana bideratuta eta beste objektu batzuei, markaketa binarioari eta legenardunaren erbesteari aplikatuta dagoena; ez ohikoak zuzendu, kontrolatu eta neurtzen duten teknika anitz eta erakundeak egotea, guzti honek izurritearen beldurra eragiten zuten behaketa-eragiketak martxan jartzea ahalbidetzen du (Foucault 1991: 199).

OHARRAK

2 | J. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

Modu eraginkorren, legenardunaren erbestea eta gaur egungo Legioaren arteko erlazioa indarberritzen da eleberrian. Legio biblikoaren kasuan, Jainkoa, Jesusen bidez, gizakiarengan duen indarrak baliatzen da gaixoa sendatzerakoan. Azkenengo hau, orduan, jende arruntak osatzen duen ordenaren barruan sartzen da berriro. Lekuaren eginkizunari dagokionez, merezi du esatea Legioaren sendaketa lurralde jentilean egiten dela (Newheart, 2004: 38): “Espiritu zikinak leku zikinetara eraman du gizakia” (42). Gaur egunera ekarriz, gizartetik legenarduna kanporatzeak eta agintari goren batek boterea erabiltzeak azaltzen du, berriz ere, Foucaultek panoptismoaren inguruan dituen gogoetetan agertzen den zigor eta behaketaren teoria.

Jeremy Benthamen *Panopticon; or, The inspection house* (1787) liburua aipatuz (Panoptikoa), Foucault ohartzen da nola eraikuntzaren itxura dela eta presoak, adibidez, behatzailea ikusi gabe behatuak izan daitezkeen. Pertsona bakoitza espazioko unitateetan daukate eta behatzaileek, era berean, “bat-batean antzeman eta etengabe ikusi” dezakete gizabanako bakoitza; ondorio argia ikuspena tranpa bat bihurtzen dela eta boterea automatikoki behatzaileari ematen zaiola da (200-201). Hilobietan ezkututzen zen Legio biblikoari gertatzen ez zitzaion bezala, Benthamen behaketarako eraikuntzaren helburua da, Foucaultek aipatzen duen bezala, “jendetza, masa konpaktua, truke anitzeko tokia, gizabanakoen multzoa, efektu kolektiboa ezeztatu eta banakakoen bilduma batek ordezkatzeko” (201)². Era berean, Panoptikoa aginte-laboretegi bat zen, “esperimentuak egiteko erabili zitekeena, adibidez, portaera aldatzeko, eta gizabanakoak prestatu edo zuzentzeko” (203). Ohartu behar da espazioan banakako gorputz hauek aginte bakar, gorenaren aurkakoak direla; lurralde panoptikoaren “eskualderik baxuena” da, “gorputz irregularrekin, haien ezaugarriekin, haien mugimendu anitzekin, haien indar heterogeneoekin, haien espazio-erlazioekin” (208), eta talde heterogeneo honen behaketa azterketari dagokionez, beharrezkoa dena hau da:

Banaketak, distantziak, serieak eta konbinazioak aztertzen dituen mekanismoak dira, eta instrumentuez baliatzen dira ikusgai egiteko, erregistratzeko, desberdintzeko eta alderatzeko: era askotako eta erlaziozko boterearen fisika da baina gehieneko intentsitatea ez dago erregearengan, baizik eta erlazio hauek bereiztea ahalbidetzen duen gorputzetan (208).

Ohar hauen arabera, Panoptikoa, gorputz soziala da; “behaketa erlazioak” adierazten ditu botere subiranoak baino. Foucaultek idazten duen moduan, Benthamek amestu izan balu behaketarako mekanismoen sare baten bidez gizartea “barruraino” zeharkatzea, orduan Panoptikoa konponbide horretarako formula emango zuen (209)³.

Panoptikoaren eginkizuna gaur egungo gizartean identitateak eta literaturak duten harremanarekin konparatzen badugu badugu, begibistakoa da gizartea, lurralde panoptikoa denez, diziplinarik gabe dagoela eta gero eta zailagoa dela hau kontrolatzea edo aztertzea. Gizakien arteko diziplinazko erlazioak gero eta konplexuagoak dira; hain zuzen, gizabanakoa, identitatea eta nazioaren kontuak bezala. Gaur egun, gizabanakoen eta kolektibo osoaren arteko konbinazioak mugaezinak direla dirudi. Ikusgarritasunak bakarrik ezin du behaketa eta ordena ezarri, neurri handian ordena erlatiboa bihurtu baita. Jakina, irudipen orokorra da ordena bera mantentzea bilatzen duten diskurtsoak bezain erlatibo bihurtu dela. Posible al da, beraz, egungo panoptismoaren forma gaur egungo gizartean dauden erlazio diskurtsiboekin soilik definitu? Holstein eta Gubriumek ikuspuntu berbera defendatzen dute “identitate narratiboa mundu postmodernoan” (2000) eztabaidatzerakoan. Foucault erreferentzia eginez, hurrengo idazten dute:

Zenbait arlo instituzionaletan azalatu berri diren diskurtsoak haien subjektibitateak osatuak dira. Gizabanakoa bera aspaldiko garaietatik bizipenen erdigunea izatea baino, Foucaultek erdigunearen ideia bera eraketa diskurtsiboa dela argudiatzen du, hitz-joko historiko baten parte, nahi baduzue, arlo anitzetan eguneko subjektibitatearen diskurtsoa adierazten duena (Holstein, Gubrium 2000: 79).

Are gehiago:

Gaur egungo panoptismo hau ia egunero murgilduta gabiltzan sekulako hitz-joko multzoa da. Hainbat epek kokatu eta diskurtsiboki norberaren eraketa enpirikoa arrazoitzen dute. Gizabanakoaren eraketaren istorioaren amaierak bukaezinak diruditen narratiba pertsonalen tokian tokiko zirikadetara zuzentzen gaitu. Hauek ez dira norberaren narratiba handiak. Ziur egoteko; aldiz, era askotan kokatutako eta eraturako hitz-jokoez baliatzen diren gogoetak dira, gure esfera pribatu eta gurea soilik den bizitzan nor eta zer garen argitzeko.

Ohar hauetatik ondorioztatu dezakegun bezala, panoptismo postmodernoaren diskurtsoaren praktika gisa hartutako kolektibo osoa gizarte-gorputz bat izatearen kontzeptuari estu loturik dagoela. Hortaz, azterketa honetan defendatzen dena da gizabanakoen arteko erlazio diskurtsiboa, behatua baina iraunkorra eta “iraultzailea” aldi berean, lanen bidez adierazi daitekeela, literatura bezala. Honetaz gain, literaturaren “erakunde” edo “estatuaren” barruan, identitate nazionalaren ideia lan handiko praktika bat bezala adierazi daiteke,

OHARRAK

3 | *Behatu eta Zigortu* liburuan behaketarako erakundearen eboluzioari buruzko ohar historikok ematen ditu Foucaultek, poliziaren antolaketa aparatua barne (izan ere, hamazortzigarren mendean estatuaren parte bihurtu zen). Ikusi 218-228or.

zeinen genealogia konplexua ikus daitekeen (lehen esan bezala) kanpoaldea eta erdigunearen arteko gizarte-eremuan.

2. *Lekuan bertan*: Familia eta genealogia postmodernoak

Uste da, lekuan bertan erlazio diskurtsiboak agertu eta “gizarte-gorputz” bat sortzen dutela. Haienesanahi eta identitatea konplexutasunak dira leku eta gizabanako bakoitzaren ezaugarriengatik. Quoting Deleuzeren ikuspuntua (Focaultek azaltzen duen boterean oinarrituta) nahikoa da lekuak planteatzen duen arazoaren trinkotasuna nabarmenago ikusteko. ‘A New Cartographer’ deitzen den mintegi-sailetik hartuta, honek idazten du: “Boterea deitzen dena garrantzizko batasunik gabeko tokiaren immanentziagatik, zentralizazio gabeko jarraikortasunagatik eta parteen bateratu gabeko hurbiltasunagatik bereizten da: gizarte-espazio bat da” (Deleuze, 1988: 27)⁴. Gregg Lambertek ohartzen duen bezala, deskribapen honetatik garrantzitsuena da “gizarte-espazioa oraindik hierarkia edo piramidean eratuta dauden erlazio anitzak direla (esaterako, immanentzia, jarraitasuna, hurbiltasuna)” (Lambert, 2008: 141). Ohar honek boterea eta menpekotasunaren ideiak zailtzen ditu, “boterea ez baita norabide bakar batean mugitzen, baizik eta ‘goitik’ baina baita ere ‘azpitik, menpekoek menderatzen dituen funtzioaren errealitatea sortzen baitute garrantzizko batasun une izango balitzan” (141). Gainera, aipatzen den moduan, garrantzitsua da gogoratzea boterea ez dagoela gizartean “erantsita”, “gizarte-egituran guztiz barneratuta” baizik. (Foucault, 1994: 343). Era berean, boterea, historia eta genealogiari buruz daukagun ikuspuntuan eragingo du; argi ikusten den bezala aztergai dugun gaien honetan eta eleberrian bertan. Lambertek aburuz, Foucaultek botereari buruz duen teoria genealogikoa da historikoa baino, “metodo genealogiko batek azaldu behar baititu generoa (forma) alda dezaketen bat-bateko aldaketak edo istripuak” (145). Beste era batean esanda, ez dago logika zehatzik azaltzeko elkarrekin lotuta dauden gertakari batzuen bidez, existitzen diren formak eratzea (Dodd, 1999: 90). Lobo Antunesen eleberriak, hala ere, baieztatzen digu literaturan, gertakari eta hitz-joko bat bezala ulertuta azken hau, “identitate nazionalaren” kontua etengabeko material diskurtsibo (“genealogiko”) baten bidez zalantzan jartzen dela. Zehatzago, literatura botere-“leku” gisa hartzekotan, historikoaren eta ez-historikoaren arteko bidean dauden negoziazio modu batekin egingo dugu, modelo diskurtsiboaren hedapenaren ondorioz “modelo genealogikoa” hausten den heinean. Gehiago esanda, literatura, boterearen ordezkari ez-historikoa denez, etengabe dago historikoa bihurtzeko prozesuan; hain zuzenparte-hartzaile diskurtsiboak euren iraganeko material historiko eta genealogikoaren bidez elikatuta baitaude. Ondorioz, bakoitzaren istorioak, botere erlazioen leku

OHARRAK

4 | Lambert, 2008: 141-n aipatzen da.

kolektibo heterogeneoa osatzen dutelarik, memoriarentzako lekua dira, eta azkenengo hau parte-hartzaileek orainaldira ekartzen dute berriro, edo eguneratzen dute, izaki subjektiboak direlako.

3. Banakakoen legioa: “asko garelako”

Aipatu berri ditugun oharrak baieztatzeko asmoz, *O meu nome é Legião* eleberrira itzuliko naiz eta honen azterketa zehatzagoa egingo dut. Lehen aipatu dugun bezala, eleberriak, Lobo Antunesen lan gehienek bezala, ahots narratiboen elkarketak “askok bakar batean” hitz egiten duen kolektibo oso bat osatzen du. Botere-erlazioen kontura itzuliz, eleberriaren ezaugarri nabarmenena da ahots hauek ez dutela jada ezarrita dagoen orden baten ikuspuntutik hitz egiten. Aginterik gabe, Bairroa bere lege bereziak direla eta existitzen dela dirudi, legea ordezkatzeko dutenak ez baitaukate inongo botererik bertan. Horrela, alde batetik, ahotsak izaki nomada ezezagunak balira bezala hitz egiten dute, kolorea edo beste ezaugarri fisikoen bidez bakarrik bereizten daitezkenak⁵. Beste alde batetik, diskurtsoa iraganari buruzko etengabeko azterketa da; hau da, nor eta zer garen banakako eta lekuaren ikuspuntutik. Eleberriak, “antzinako” ordenak huts egiten duenean⁶, aginteari dagokionez legea ordezkatzeko dutenen (polizia) eta Bairroko biztanle erbesteratuen artean desberdintasunik ez dagoela nabarmentzen du, antza; iraganeko zein gaur eguneko ahotsen artean ez dago diferentzia diskurtsiborik ere. Beraz, genealogikoa material historikoarekin parekatuta dago. Bizirik dauden ahotsak iraganekoak oroitzen dituztenean, senideenak edo antzinako maitaleenak direla, ahots guztiak eta banakako istorio guztiak elkarrekin batzen baitira lan literarioaren ekoizpenean. Horrela, ahots narratiboen konstelazioa “familia”-tzat hartu daiteke, edo oro har, “nazio”-tzat; honen mugak erakundean gertatzen diren zenbait eragiketek ezartzen dituzte.

3.1 Adierazpenak, ordenarako hitzak eta gorputzak

Konposizioari dagokionez, ohartu dugu jada lehenengo kapitulua poliziaren txosten baten modura idatzita dagoela, beraz, estilo ofizialari jarraiki, baina narratzaileak bere oroitzapen bereziekin tartekatzen du:

escuto um oco de gruta no interior de mim ou seja pingos vagarosos e raros que deduzo pertencerem a episódios da época há tanto tempo morta em que me emocionava, o meu chefe a estranhar
-Tem as pálpebras vermelhas você e o pisa-papéis de uma banda para a outra a atanzanar-me, defendo-me calculando quantos palitos no restaurant de Ermesinde ou a imaginar a minha filha no mesmo banco que eu a observar os prédios igualmente misturando e separando dedos, talvez prove um dos bolos, talvez pingos também, dava oito décimos do ordenado para saber o que pensa em mim se é que pensa em mim,

OHARRAK

5 | Cf. “[D]e acordo com a ordem habitual ou seja o chamado Capitão de 16 (dezassexis) anos mestiço, o chamado Miúdo de 12 (doze) anos mestiço, o chamado Ruço de 19 (dezanove) anos branco e o chamado Galã de 14 (catorze) anos mestiço na dianteira e os restantes quatro, o chamado Guerrilheiro de 17 (dezasete) anos mestiço, o chamado Cão de 15 (quinze) anos mestiço, o chamado Gordo de 18 (dezoito) anos preto e o Hiena de 13 (treze) anos mestiço assim apelidado em consequência de uma malformação no rosto [...]” Antunes, 2007: 14-n.

6 | Poliziak eleberriaren hasieran gizarteak eta gorputzak “desordenari” buruz daukaten zentzuaren arteko lotura azaltzen du. Erregimenaren hutsegitea murriztapen fisiko bati zor zaiola esaten da: “o que este país decaiu com a democracia senhores, a falta de respeito, o desgoverno, os pretos, as minhas víceras até que trabalhavam com eficiência, oleadas, tranquilas e por favour não me venham com o argumento que a idade é outra porque não é a idade é o salve-se quem puder que se transmite aos órgãos, aí estão eles cada qual para o seu lado a funcionarem sozinhos que bem sinto as supra-renais e o pâncreas egoístas, ferozes a atormentarem-me o verniz com as unhas sob o aparador do estômago [...]” *Ibid.*, 37. or.

não acredito que gaste tempo comigo, em pequena ria-se a dormir, gatinhava para trás, espalhava a mão na cara

-Fui-me embora (Antunes 2007:35).

Polizia-narratzaileak bi denbora desberdin erabiltzen ditu, hau da, iraganeko ahotsak (“pingos”) eta gaur egungoak (“pálpebras vermelhas”). Honen emaitza da bere alabari buruz dituen oroitzapenak biziagoak direla benetan existitzen den alaba bera baino. Bere gurasoekin gauza bera gertatzen da (“(-Desculpe se a contrário mãe mas o que herdei do meu pai?)”) (20), bere bizitzatik kanpo geratzen dira. Gainera, familiako senide bakoitza erbestean dago bestearekiko, oroitzapen diskurtsibo baten bidez lotuta badaude ere (“(pronto confesso tenho vergonha do meu pai)”) (29). Bestalde, narratzaileak bere erbestea ez dela nahita egindakoa susmatzen du; horren ordez, azaldu ezineko ekintza bat da, eta ondorioz gainerakoak berarengandik urruntzen dira: “perdoem-me se exagero, mas visita-me a suspeita de existir qualquer coisa em mim, no aspecto, na maneira de exprimir-me, no cheiro, que afasta as pessoas, o meu chefe para não ir mais longe nunca me estende a mão” (26). Bere erbesteratuaaren ikuspuntutik, bere baitan dauden iraganeko “porrotak” bera eta munduaren arteko lotura bakarra bihurtzen dira. Horrek lotzen du lekuari eta orainaldiari, eta beraz, bere alabari: “há alturas em que me ocorre que qualquer coisa entre nós, um laçozinho ténue, uma espécie de saudade, patéticas no género e engano, laço algum, ela uma gruta também onde os pingos e os líquenes secavam, espaço vazio e sem ecos, pedras mortas, silêncio [...]” (50).

Errepikapena edo lehengo istorioaren luzaketarekin gertatu bezala, hautsitako familiaren istorio hau Bairroko biztanleen narratiban islatzen da, adibidez, emakume baten hitzetan:

Nasci aqui, sempre morei aqui, os meus pais e o meu filho faleceram aqui e portanto sou daqui e não saio daqui mesmo que o meu marido continue a insistir que os corvos se foram e os defuntos deixaram de perguntar por nós no baldio onde os enterramos às escondidas a seguir ao que sobeja de uma capela de quinta [...] (169).

Hemen, Bairroa jaiotza eta heriotzaren lekua denez, aberri baten eginkizuna betetzen du. Emakumearen ahotsa lekuan bertan “errotuta” dago eta bertako beste ahots batzuk “entzun” ditzake: “são outras vozes que oiço, finados de antes do meu nascimento num português de pretos porque somos pretos e não temos um lugar que nos aceite salvo figueiras bravas e espinhos [...]” (173). Kasu honetan, aberriak, erbesteak eta norberak esanahi zabalagoa lortzen dute arraza eta generoaren diskurtsuak norberaren kontzeptua zehaztu eta disziplina jartzen baitu. Bairroa erbesteratuen lekua da, finkoak ez diren denboraeta genealogien lekua, eta familia istorioak ahaztearen ezezkoan murgiltzeko arriskuan daude. Adibidez,

emakumeak bere semea ukatzen du: "não me comparo com o meu filho porque não tive filho, tive cacos a ferirem-me por dentro e um choro que as velhas embrulharam em panos [...]" (177). Familia loturak gorputzaren sufrimendu eta urruntasunaren sentimendua dakar ("era um desconhecido que recebi como um desconhecido") (180):

depois do falecimento do meu pai a minha mãe a espreitar os corvos sem espreitar fosse o que fosse porque o Bairro lhe acabava nos limites do corpo, para além da pele não existe nada e o que existe no interior da pele não me rala, não sou fora de mim e o que sou em mim não o sinto, não senti os meus filhos, cresceram-me no sangue sem me pertencerem, foram-se embora, adeus, a minha filha primeira, quase branca (294).

Orain bai, adierazpen hauek erbesteratuen arteko elkartze-banatze komunikazioen ordezkariak bezala ikusi baldin badaitezke, argiago gertatzen zaigu zein buruhausgarriak diren identitatea eta narratibaren testuinguruan aberriaren eta banatzearen kontuak. Adierazpenak "gorputz-adierazpenak" dira zenbait botere-erlazioen arabera gorputza ("branco," "preto," "mestiço") adierazten eta diskurtsiboki zehazten dutelako. Deleuze eta Guattari aipatuz, hizkuntza funtsean gizarte-mailakoa denaren eredua da eleberria, eta gizarte betebeharrak bati (eta ez identitatearen komunikazioari) lotuta dauden hitzaldien bidez adierazita dauden ordena-hitzez osatuta dago (Deleuze, Guattari, 2004: 87). Hau da, beste era batean esanda, errepikapen eta hitz-jarioen kontu bat da informazioa eta esanahien kontu bat baino, eta biak, subjektibitatea bezala, "gizarte eremu zehatz batean ematen diren ordena-hitzak jakinaraztearen izaeraren" araberrakoa dira. Are gehiago, "kolektibo inpersonalak" "banakotasuna eta diskurtsioarekiko haien antolamendu aldakorra" zehaztu eta egokitzen ditu (88). Deleuze eta Guattari jarraitzen dute hitzaldia gizarte zehatz bateko (89) gorputzei (zentzu zabalean) leporatzen zaiela esaten, eta ordena-hitzak gorputzetan indar aldakorra duteladefendatzen dute. Lambertek halaxe ohartzen du arraza eta genero kontuei dagokionez: "'beltza' eta 'zuria' ezaugarriak zuzenean gorputzei ezartzen zaien gorputzgabe eraldaketak dira eta pertsonaren ekintza eta pasioetan txertatzen dira. Laburbilduz, 'ordena' bat behartzen zaio gorputzari" (Lambert, 58). *Mestiço* emakume baten hitzetan:

Que coisa é mulher?
Talvez a palavra secreta que qualquer dia direi
Que coisa é mulher?
[...]
não me vou embora deste Bairro porque não sei se existo desde que estou sozinha [...]
(qual o motivo que não entendo de não partir daqui?)
[...]
(há quanto tempo não sou branca eu?) (95-97).

Gogoeta hauek hitzaldiak eta ordena-hitzak eleberrian duten eginkizunari buruz azterketa sakonagoa behar dute. Azterketa horietan “ordena” diskurtsiboa finkatzea buruhausgarria ematen du. Ordena-hitz, genealogi eta identitatearen arteko erlazioan gehiago sakontzeko asmoz, onuragarria izango da sistema eta familiaren teoriara itzultzea.

3.1.1 Konstelazio familiar postmodernoak: Autopoiesisa

Eleberrian botere-erlazio diskurtsiboak zentzu emankorren bakoitzarengan duen eraginak Bairroa, edo kolektiboa, “gizarte-sistema” bat bezala hartuz aztertu daiteke. Alde batetik, ordena-hitzen erregimenak subjektibotasuna eta banakotasuna zehazten duela ikusi dugu, gutxienez, denboraldi batez, ordena baten barruan lekutxo bat egokitzen baitute. Beste alde batetik, leku hau kokapen erlatiboa da eta berrezartzea behar du ordenak ordena-hitz berriekin beste ordena berri batzuk dakarrenean. Uste liteke, beraz, ordena eta ordena-hitz berriak sortzeko materiala bakoitzaren oroitzapenetan aurkitu dezakegula. Gainera, banakako oroitzapenak boterearentzako lekua den Bairroarekiko erlazioak aldatzen dituzte, eta ondorioz, ordena berrantolatu. Honek, gainera Bairroa “sistema” bezala hartuz muga arteko etengabeko negoziazioen artean dabilela egiaztatzen du (denbora eta espazioari buruzkoak, objektiboak eta subjektiboak); adibidez, ekoizpen/sormen sistema irekia ala itxia bezala bere burua finkatzearen eta identitatea ukatzearen artean. Mary Joan Gersonek ohartzen du “familiak” gizarte-sistema bat direla kontuan hartuz, sistema bat entropiaren legeak zuzentzen badu, sistema hondatuko dela desberdindu ezin den kaosera ailegatu arte (Gerson, 1996: 22). Sistema “irekiak” osagarriak diren bitartean, “konplexutasun gradu altuago batera mugituko dira, informazioa kanpoko ingurunearekin elkar trukatu baitute ‘egoera lasaia’ edo oreka mantentzeko moduan” (22).

“Familia-erlazioen kasuan” eleberrian (eta beraz, Bairroan) nabarmena da kolektiboa entropiako kaos bateranzko joera duela, “egoera lasai” bat eratzeko joera baitu. Bere konplexutasunak (bere izaera diskurtsibotik datorrena) berriz lotzen dituen ordenak sortu baina baita ere suntsitzen dituen ordena-hitzen etengabeko aldaketen bidez kolektiboa mantendu eta ugaltzen dela ziurtatzen du. Adibidez, arraza eta generoaren eginkizunak banakoari “izen” bat jartzeko era bat dira, baina oroienei esker (historia, esaterako), finkapen hori edo “izendapen” hori orden desberdin batengatik ezegonkortzen da, banakoarengandik datorrena. Ondorioz, kanpotik datozen baliabideekin banakoa bere “lexikoa” erabakitzen duena dela ikus dezakegu. Eleberriak, alde batetik, begiradapean egoteak ordena-hitz multzo eta adierazpen erregimen erlatibo batera egokitzea esan nahi duela egiaztatzen du; baina ere, bestalde, nabarmena da

banakako istorio bat (eta denbora historiko bat) sartzerakoan posizio edo egokitze hori zalantzan jartzen dela. Gorputzek adierazpenei uko egiten dietela dirudi, ondorioz eleberria borrokarako eremu linguistiko eta diskurtsiboa izanik. Deleuzek ohartzen du: “boterea beste ‘gauza hori’ da (izate likidoa), adierazpenetan zein gorputz-mailan agertzen dena. Sentitu dezakeguna da (indar-erlazio bat aldameneko gorputzean agertzen dena eta boterearenganako erlazioa sortzen duena); aldi berean, botereak badu argi eta garbi dagoelaren sentimendua, zentzu linguistikoari lotuta dagoena” (Lambert, 2008: 149).

Eleberriak, beste era batean esanda, narratibaren “bizitza-ziklo” bat erakusten du, arauetatik kanpo etengabeko akats eta desbideratzeak erakusten dituenak. Hizkuntzak “huts” egingo du seguruenik eta banakoari huts egingo dio ere, baina gutxienez muga berriak etengabe sortzen eta desagertzeko era bat da. Foucaultek hurrengo idazten du: “Ez dut estatua garrantzitsua ez dela esan nahi; esan nahi dudana da botere-erlazioak, eta beraz haien inguruan egin behar diren azterketak, estatuaren mugetatik kanpo luzatzen direla...” (Foucault, 1994: 123ff). Hizkuntzaren diziplina, gainera, joko bat da, boterea ezartzea, baina erresistentzia eta nahiarekin topatzen da etengabe, ondorioz indarra galduz. Lobo Antunesen eleberriaren azken orrialdeek deabruzko ahotsak kanporatzen direnean gertatzen dena azaltzen dute, hots, “ordena” baten bidez “diziplinatzen” direnean, *ezarritako ordenak huts egiten duenean*. Atalak badu ironia zorrotza, hizkuntza, boterea bezala, bere burua diziplinatu dezakeen bakarria dela esaten duenean; bere burua bakarrik erakusten du, ez banakakoena.

4. Ondorioak: Legio literarioa

Eleberriaren amaiera aldera poliziaren ahotsera itzultzen gara, orain erbestean dagoena, izan ere, hondatuta dagoen Bairroko biztanlea baita. Bere gogoetak ez dira jada poliziaren txostenarenak bezalakoak, eta txundituta dago “ordenean” sinisten zuen garaiari buruz ezin baitu ezer gogoratu. (337, 354). Orain, bere ikuspuntua diskurtso narratiboan dago: “(expressão quase poética, a beleza que as frases ganham quando as deixamos à solta) [...]” (345), eta gogoetak ere *diskurtso bezala* independenteak bihurtu dira: “(ora aí está uma memória clara, quem não se maravilha com as idiosincrasias da mente?)” (345). Era berean, azken kapitulua Bairroko gazte baten testigantzatik idatzita dago, legearekin izandako topaketari buruz. Zazpi hilabetez egon da Erakunde deitzen dioten lekuan (364): “Puseram-me na oficina do carpinteiro e na escola” (365). Eta narratibak “ikasitako” erakundearen diziplinazko ordenaren erretorika islatzen du. Helburua banakoa hizkuntza baten

barruan sartzea da: “Suponhamos dois automóveis a cinquenta quilómetros um do outro. O primeiro automóvel numa esquina que designaremos por A como água e o Segundo automóvel noutra esquina que designaremos por B como bota” (368). Edo:

Água e bota não são para escrever. Só para ter a certeza que não confundem A e B com outras letras. Não o A evidentemente. Vogal cheia. Fácil. Totalmente aberta mas o B traíçoeiro. Susceptível de ser entendido como D ou P ou Q ou T. Cuidado com o B. Continuemos (372).

Geroago, gaztearen ahotsa (“mestiço”) poliziarenak mozten du, honekin nahasten da, eta hitzaldiaren ordenera itzultzen da:

(retomámos o ditado é o último parágrafo)
o mestiço a levantar um taco vírgula a abrir um saco de lona
(eu uma semantinha que sai pela janela e definitivamente perco)
a abrir um saco de lona não sei se vírgula e a retirar do saco uma
espingarda vírgula cartuchos vírgula
(não consigo dizer isto devagar perdoem têm de correr ao meu lado)
[...]
(acabaram-se as virgules é só correr senhores)
como a semente me abandonou a mim ou seja me abandonei a mim
mesmo, vos abandonou a vocês e desapareceu no silêncio de que
o mundo é feito, acabou-se a minha mulher, acabou-se o Instituto,
acabaram-se as aulas (379).

Hau, egituraketa eta eraketa narratiboaren ikuspegitik, poliziaren diskurtsoa hasierara itzultzen den adibide bat da; narratiban sartuta dauden ahots guztiak, edo hitzaldiak, eleberri osoaren barruan beste “ordena” diferente bat osatzen dute. “Relatórioaren” amaieran, ahotsak nahasten dira eta polizia bera Legião da, Bairroa, berarentzako asko da eta bere boterea ordena edo genealogia aldakorrek daudelako dauka, batzuen mende, beste batzuk menderatuz. Horrela, Lobo Antunesek gaur egungo fikziozko lan bat egitea meta-fikziozko ariketa bat dela ziurtatzen du. Idazteko prozesua begi-bistan geratzen da eta bere burua diziplina, erakunde edo estatu bat bailitzan erakutsi nahi du. Horrela, guztiok gara erakundearen barne gauden parte-hartzaileak eta gizabanakoak era berean, lanaren eta honen mugak sortzen lanpeturik gaudenak. Azkenik, jarduera diskurtsibo hau banakoen eta kolektibo osoaren mugak berrezarriko dituen ariketa etengabea bihurtzen da.

Bibliografia

- ANTUNES, António (2007): *O Meu Nome é Legião*, Lisbon: Publicações Dom Quijote.
- CONNOR, Steven (1997): *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary*, Oxford: Blackwell.
- DELEUZE, Gilles (1988): *Foucault*, trans. Sean Hand. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, Gilles and Félix (2004): *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum.
- DODD, Nigel (1999): *Social Theory and Modernity*, Oxford: Blackwell.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. London: Penguin.
- FOUCAULT, Michel (1994): *Power*, trans. R. Hurley. New York: The New Press.
- GERSON, Mary Joan (1996): *The Embedded Self. A Psychoanalytic Guide to Family Therapy*, Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- HOLSTEIN, James A. and Jaber F. Gubrium (2000): *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Gregg (2008): *Who's Afraid of Deleuze and Guattari?* New York: Continuum.
- NEWHEART, Michael Willett (2004): "My Name is Legion." *The Story and Soul of the Gerasene Demoniac*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.